

Plan van Aanpak gebiedsproces Ronde Hoep

Gericht op een duurzaam toekomstperspectief voor de agrarische ondernemers
en een integrale aanpak van opgaven op het vlak van
bodemdaling, broeikasgassen, stikstof, water, biodiversiteit en energie

Versie 4.4 (27 mei 2021)

Een initiatief van de agrariërs in de Ronde Hoep

in samenwerking met:

<u>SAMENVATTING EN LEESWIJZER</u>	<u>1</u>
<u>1. INLEIDING.....</u>	<u>3</u>
1.1 AANLEIDING	3
1.2 NAAR EEN INTEGRALE OPGAVE?.....	4
<u>2. GEBIEDSBESCHRIJVING</u>	<u>5</u>
2.1 LIGGING EN KENMERKEN GEBIED	5
2.2 DE WATERHUISHOUDING, HET PEILBEHEER EN DE DROOGLEGGING	6
<u>3. ORGANISATIE VAN HET GEBIEDSPROCES</u>	<u>9</u>
3.1 UITGANGSPUNTEN VOOR HET GEBIEDSPROCES.....	9
3.2 DE ORGANISATIESTRUCTUUR.....	10
3.3 COMMUNICATIE EN WERKENDERWIJS LEREN	11
<u>4. OPGAVEN EN DOELSTELLINGEN VOOR DE RONDE HOEP</u>	<u>13</u>
4.1 THEMA VITALE LANDBOUW EN TOEKOMSTPERSPECTIEF BEDRIJVEN	13
4.2 THEMA BODEMDALING & CO2-UITSTOOT.....	14
4.3 THEMA WATER	16
4.4 THEMA BIODIVERSITEIT	17
4.5 THEMA STIKSTOFDEPOSITIE.....	18
4.6 THEMA ENERGIETRANSITIE.....	18
<u>5. AAN DE SLAG!.....</u>	<u>21</u>
5.1 BOUWSTEEN 1: TOEKOMSTPERSPECTIEF BEDRIJVEN MET BIJBEHORENDE VERDIENMODEL	21
5.2 BOUWSTEEN 2: AANPAK BODEMDALING EN UITSTOOT BROEIKASGASSEN	22
5.3 BOUWSTEEN 3: WATERKWALITEIT EN -KWANTITEIT	23
5.4 BOUWSTEEN 4: VERSTERKEN BIODIVERSITEIT	24
5.5 BOUWSTEEN 5: AANPAK STIKSTOFDEPOSITIE (BOTSHOL)	25
5.6 BOUWSTEEN 6: ENERGIETRANSITIE.....	26
<u>6. PLANNING, BEGROTING EN FINANCIËLE ADMINISTRATIE</u>	<u>27</u>

Samenvatting en leeswijzer

Inleiding (pagina 3)

Net als in de rest van het veenweidegebied hebben de agrarische bedrijven in polder de Ronde Hoep te maken met uitdagingen op het vlak van toekomstperspectief voor hun bedrijf, bodemdaling, uitstoot van broeikasgassen en stikstof, waterkwaliteit, biodiversiteit, de energietransitie. De agrariërs in de Ronde Hoep zien deze uitdagingen niet alleen als bedreigingen, maar ook als kansen. Medio 2020 hebben zij een visie op de toekomst van de polder opgesteld, die er samengevat op neer komt *“dat ook over 25 jaar zelfstandige bedrijven een goed inkomen kunnen genereren met (melk)veehouderij in een open weidelandschap met hoge natuurwaarden, met name weidevogels”*.

De agrariërs nodigen andere betrokken organisaties uit om samen met hen een gebiedsproces te doorlopen dat uitwerking geeft aan deze visie. Daartoe is dit Plan van Aanpak opgesteld, waarin naast de ambities van de agrariërs ook nadrukkelijk ruimte is voor ambities van andere betrokken partijen (met name de provincies N-Holland en Utrecht, Gemeente Ouder-Amstel, Waterschap Amstel Gooi en Vecht, gebiedscoöperatie Noord-Holland Zuid en Landschap Noord-Holland).

Gebiedsbeschrijving (pagina 5)

De Ronde Hoep is een typische veenweidepolder, met een open agrarisch weidelandschap en een uniek slotenpatroon, gelegen dicht bij het stedelijk gebied van Amstelveen en Amsterdam. De oppervlakte van de polder bedraagt 1270 ha, waarvan 900 ha in agrarisch gebruik en 155 ha reserwaat (in eigendom bij Landschap Noord-Holland, maar verpacht aan agrariërs). De polder is een waardevol weidevogelgebied.

Organisatie van het gebiedsproces (pagina 9)

De agrariërs zijn de initiatiefnemers voor het gebiedsproces. De andere partijen hebben zich positief uitgesproken over deze bottom-up benadering. Tegelijkertijd is zo'n aanpak voor alle partijen nieuw: er bestaan nog geen spelregels. De insteek is in elk geval om te werken volgens de principes van de Mutual Gains Approach: niet blijven hangen in standpunten, maar op zoek gaan naar onderliggende belangen en waarden.

De inzet is om het gebiedsproces in ca. een jaar te doorlopen, met een *bestuurlijke begeleidingsgroep* van de gezamenlijke partijen als beleidsverantwoordelijke, een *projectgroep* als verantwoordelijke voor uitvoering en integraliteit en een uitwerking van afzonderlijke thema's in *werkgroepen*. Het gebiedsproces wordt begeleidt en ondersteund door twee onafhankelijke projectleiders. Het gebiedsproces wordt afgerond met een gebiedsplan (inclusief uitvoeringsprogramma).

Zo'n gedurfde aanpak vraagt om goede communicatie. Ook is het van belang om werkenderwijs te leren en de leerervaringen te documenteren en uit te wisselen.

Opgaven en doelstellingen (pagina 13)

De integrale opgave is uitgesplitst in 6 thema's:

1. Vitale landbouw en toekomstperspectief bedrijven	4. Versterken biodiversiteit
2. Verminderen bodemdaling en CO2-uitstoot	5. Stikstof
3. Verbeteren waterkwaliteit- en kwantiteit	6. Energietransitie

Voor elke opgave zijn de ambities en doelstellingen van de verschillende partijen in beeld gebracht en vertaald in doelstellingen voor het gebiedsproces. Om het gebiedsproces niet bij voorbaat onder druk te zetten, is daarbij veelal gekozen voor open formuleringen die ruimte bieden: *“ja, we weten wat u wilt, maar geef ons de ruimte om te kijken of het kan, hoe het kan en hoe ver we kunnen komen”*.

Aan de slag! (pagina 21)

De uitwerking van het gebiedsproces loopt via 6 bouwstenen, die de 6 thema's weerspiegelen. In deze bouwstenen is concreet uitgewerkt hoe het desbetreffende thema verkend gaat worden. In de meeste gevallen gaat het om een verkenning tijdens het gebiedsproces en uitvoering na afronding van het gebiedsproces via het

gebiedsplan/uitvoeringsprogramma. Om niet alleen maar te praten tijdens het gebiedsproces, wordt er ook al begonnen met “no-regret” maatregelen, met name gericht op kosteneffectieve vermindering van emissies (van bijv. stikstof en broeikasgassen) uit de bedrijfsvoering.

De uitwerking van de 6 bouwstenen is ondergebracht bij 6 werkgroepen, met telkens een agrariër uit de Ronde Hoep als trekker en deelnemers vanuit de andere organisaties.

Begroting gebiedsproces (pagina 27)

De totale proceskosten voor het gebiedsproces in ca. 1 jaar zijn begroot op ca. € 350.000 (exclusief BTW), met daarbij de volgende toelichting:

- Dit bedrag is inclusief de uitvoering van “no-regret” maatregelen gedurende het eerste jaar,
- Dit bedrag is exclusief het uitvoeringsprogramma voor de jaren daarna.
- Een deel van deze kosten (ca. € 50.000) heeft betrekking op (“in kind”) bijdragen van de samenwerkende organisaties.
- In soortgelijke gebiedsprocessen onder regie van de overheid, zijn de “out-of-pocket” kosten vaak lager, maar de “in kind” kosten in de vorm van ambtelijke uren juist hoger (“communicerende vaten”).

Financiering voor het gebiedsproces wordt gezocht bij onder andere KlimaatSlim Boeren op Veen, het Ministerie van LNV, de provincie Noord-Holland, Waterschap AGV, de gemeente Ouder-Amstel en Rabobank.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Polder de Ronde Hoep

Polder de Ronde Hoep ligt in de gemeente Ouder-Amstel en is een typische veenweidepolder, gekenmerkt door een open agrarisch weidelandschap, met een uniek slotenpatroon daterend uit de Middeleeuwen. De Ronde Hoep ligt dicht bij het stedelijk gebied van Amstelveen en Amsterdam en heeft een belangrijke recreatieve functie voor de stad. Het grootste deel van de polder wordt agrarisch gebruikt. In het centrum ligt een weidevogelreservaat van Landschap Noord-Holland. Deze gronden worden verpacht aan agrariërs in de polder. Het gebied kenmerkt zich onder meer door een hoge weidevogelstand, waar de agrariërs in de polder trots op zijn.

Kaart 1 Ligging polder de Rondehoep

Ambities agrariërs

Net als in de rest van het westelijke veenweidegebied hebben de bedrijven in de Ronde Hoep te maken met uitdagingen rond bodemdaling, uitstoot van broeikasgassen en stikstof, waterkwaliteit, biodiversiteit en de energietransitie. De agrariërs hebben in de afgelopen tijd geregeld wensen/ideeën en zelfs ontwerpen voor de polder langs zien komen, maar hebben daar vaak een gevoel bij van “voor u, over u, maar zonder u”. Daarom hebben zij in medio 2020 uitgangspunten opgesteld, als eerste stap om te komen tot een gebiedsplan voor landbouw en natuur in de Ronde Hoep (Kernteam 2020). De agrariërs willen uitdrukkelijk bedreigingen omzetten in kansen.

Hun visie op de toekomst van de polder is kort samengevat “dat ook over 25 jaar zelfstandige bedrijven een goed inkomen kunnen genereren met (melk)veehouderij in een open weidelandschap met hoge natuurwaarden, met name weidevogels”.

Plan van Aanpak integraal gebiedsproces Ronde Hoep

In het afgelopen maanden zijn deze uitgangspunten uitgewerkt tot dit voorstel voor een Plan van Aanpak, gericht op een integraal gebiedsproces in de Ronde Hoep. Het doel van dat gebiedsproces is om samen met overheden en andere partijen te komen tot een gedragen gebiedsplan met maatregelen, waarbij de agrariërs bijdragen aan de oplossing van maatschappelijke problemen en daarmee tegelijkertijd nieuwe toekomstperspectieven creëren voor de agrarische bedrijven zelf via een (zowel economisch als ecologisch) volhoudbare bedrijfsvoering.

Uiteraard moet dat gebiedsproces plaats gaan vinden in een open dialoog tussen alle partijen. De agrariërs willen daarbij het voortouw nemen om ervoor te zorgen dat het dit keer: “voor u, over u, en met u” wordt. Daarmee ligt het eigenaarschap voor het uiteindelijke gebiedsplan dus bij de agrariërs, maar hoe groter het draagvlak bij andere partijen, hoe groter de kans op daadwerkelijke realisatie.

Ambities van partijen

Dat betekent dat de ambities van alle partijen een gelijkwaardige plek krijgen in dit Plan van Aanpak:

- De agrariërs gaat het om het toegroeien naar een ecologisch en economisch volhoudbare landbouw in de Ronde Hoep, die een deel van zijn inkomsten haalt uit maatschappelijke diensten
- Gebiedscoöperatie Noord-Holland Zuid richt zich op het versterken van natuurwaarden op boerenland.
- Waterschap Amstel Gooi en Vecht (AGV) wil komen tot een klimaatbestendige polder en zet in op beperken van bodemdaling, verbeteren van de waterhuishouding en verbeteren van waterkwaliteit en biodiversiteit.
- De Provincie Noord-Holland wil emissies van broeikasgassen en stikstof terugdringen, bodemdaling beperken, waterkwaliteit en biodiversiteit verbeteren en duurzame landbouw realiseren (Provincie Noord-Holland 2019). Daarnaast heeft de provincie nog een kleine restantopgave in het gebied in het kader van de NNN.
- De Provincie Utrecht wil de depositie van stikstof op het naastgelegen N-2000 Botshol verminderen.
- De gemeente Ouder-Amstel wil op haar grondgebied bijdragen aan de energietransitie via de regionale energiestrategie (RES) en is bezig met het opstellen van een omgevingsvisie/-plan over werken, wonen en recreëren voor de hele gemeente.
- Landschap Noord-Holland koestert de weidevogelstand in de polder en wil graag de bodem- en waterkwaliteit en de biodiversiteit in de polder versterken gericht op optimalisatie van de omstandigheden voor weidevogels. Zowel in het reservaat, als in de schil er omheen. Natuurmonumenten is beheerder van het nabijgelegen natuurgebied Botshol en daarmee belanghebbende bij vermindering van stikstofemissies.
- De gemeente Amsterdam en de provincie zien Amstelland (waarvan de Ronde Hoep een belangrijk deel is), als een belangrijk recreatiegebied voor het omliggende stedelijke gebied.
- Het Rijk heeft het groene Hart (waaronder de Ronde Hoep) aangewezen als NOVI-gebied. Het Rijk wil hier samen met de regio werken aan brede ruimtelijk-fysieke opgaven. De trefwoorden voor de Ronde Hoep zijn ‘bijzonder provinciaal landschap’ en water.

1.2 Naar een integrale opgave?

In figuur 1 zijn de thema's weergegeven die in de Ronde Hoep spelen¹. Deze thema's krijgen uitwerking in hoofdstuk 3. De thema's hebben onderling veel relaties en alle thema's hebben relatie met het thema Vitale Landbouw. Daarom zijn zowel de agrariërs als de andere betrokken partijen van mening dat het meerwaarde heeft om deze thema's zoveel mogelijk integraal aan te vliegen.

Figuur 1: Opgaven in de Ronde Hoep en dwarsverbanden tussen de opgaven

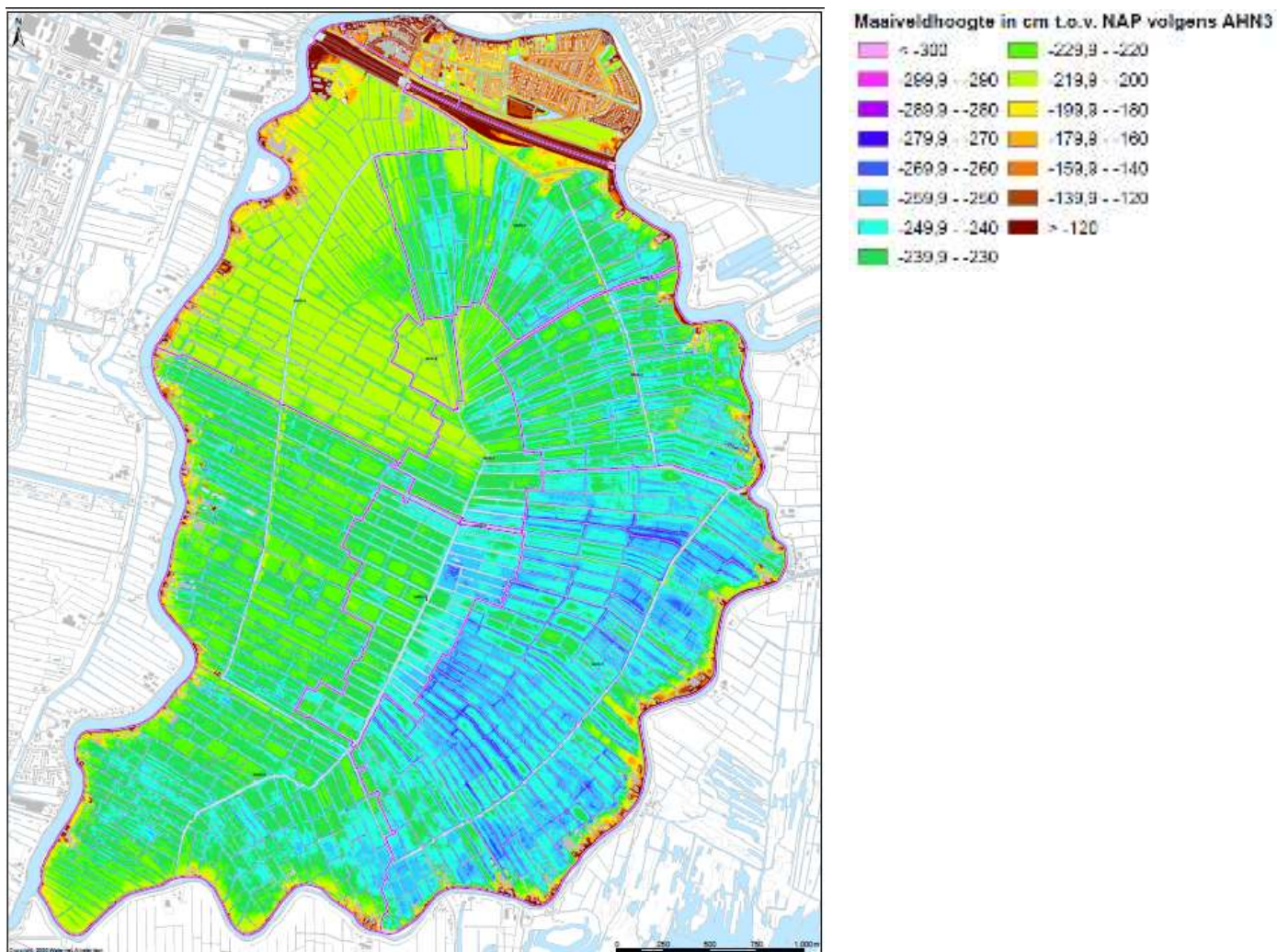
¹ Uiteraard zijn er meer thema's denkbaar, met name het thema recreatie. Vooral nog wordt er van uitgegaan dat de inzet op een open weidelandschap met hoge natuurwaarden, ondersteunend is aan gewenste vormen van recreatie in de Ronde Hoep. Waar relevant kunnen tijdens het gebiedsproces verdere verbindingen, alsmede ook verbindinge met andere thema's worden gelegd.

2. Gebiedsbeschrijving

2.1 Ligging en kenmerken gebied

De Ronde Hoep wordt begrensd door het boezemwater van de Amstel, de Oude Waver, de Waver en de Bullewijk. De polder is onderdeel van de Amstelscheg². Het totale oppervlak van het afwateringsgebied van de polder bedraagt 1.270 ha. Ruim 900 hectare is in agrarisch gebruik, 155 hectare in het centrum van het gebied is reserfaat in eigendom van het Landschap Noord-Holland, die het verpacht aan de agrariërs in de polder. Het deel van de polder ten noorden van de A9 is stedelijk/ bebouwd gebied (wijk Benning) zie figuur 1.

De polder is ontstaan door ontwatering van het veen tussen de Amstel en de Waver. De bodem is in 800 jaar tijd flink gedaald en ligt nu 2 - 3 meter beneden NAP. Gemiddeld is de bodemdaling ca. 6 mm/jaar met een variatie van 0- 10 mm tussen percelen. Toch ligt de polder relatief hoog vergeleken met de omliggende polders (verveende polders en droogmakerijen). Hierdoor zijgt grondwater weg naar de lagergelegen polders. Het noordwestelijk deel van de polder ligt het hoogst en het zuidoostelijk deel het laagst (zie kaart 2).

Kaart 2: Maaiveldhoogte in Polder de Ronde Hoep

² De Amstelscheg is een van de groene "scheggen" die Amsterdam omringen en binnendringen. Alle scheggen dragen op hun eigen manier bij aan de koppeling tussen stad en land, waarbij zij ook wel worden beschouwd als 'de groene longen voor de stad'.

2.2 De waterhuishouding, het peilbeheer en de drooglegging

De waterhuishouding

In de huidige situatie is sprake van 7 peilgebieden in de polder (zie kaart 3 en tabel 1). In het oosten van de polder bevindt zich het gemaal dat het overtollige water uitslaat op de Waver (boezem). Het gemaal uit 1995 heeft een capaciteit van 104 m³/min. Het gemaal staat naast het oude gerestaureerde gemaal van de polder, behorend tot het cultuurhistorisch erfgoed.

Kaart 3: Peilvakken in de Ronde Hoep

Langs de rand van de polder bevinden zich verschillende hoogwatervoorzieningen t.b.v. de aanwezige bebouwing. Water uit deze voorzieningen stroomt deels af naar het lagergelegen landbouwgebied. Het waterpeil in de hoogwatervoorzieningen worden op niveau gehouden door inlaat van boezemwater. Verder zijn langs de rand van polder circa 62 waterinlaten aanwezig, die het achterliggende landbouwgebied van water kunnen voorzien.

Het peilbeheer

In het *agrarisch gebied* wordt een zomer- en winterpeil gehanteerd met in 3 peilvakken een verschil van 15 cm en in een peilvak een verschil van 5 cm. Tot voor kort werd het peilbesluit elke 10 jaar herzien en aangepast aan de bodemdaling. In de Nota Peilbeheer van 2019 heeft het waterschap aangekondigd vanaf 2030 de bodemdaling nog slechts voor 75% te volgen, behalve als er op gebiedsniveau voldoende afspraken zijn gemaakt om bodemdaling te remmen (Waterschap AGV 2019).

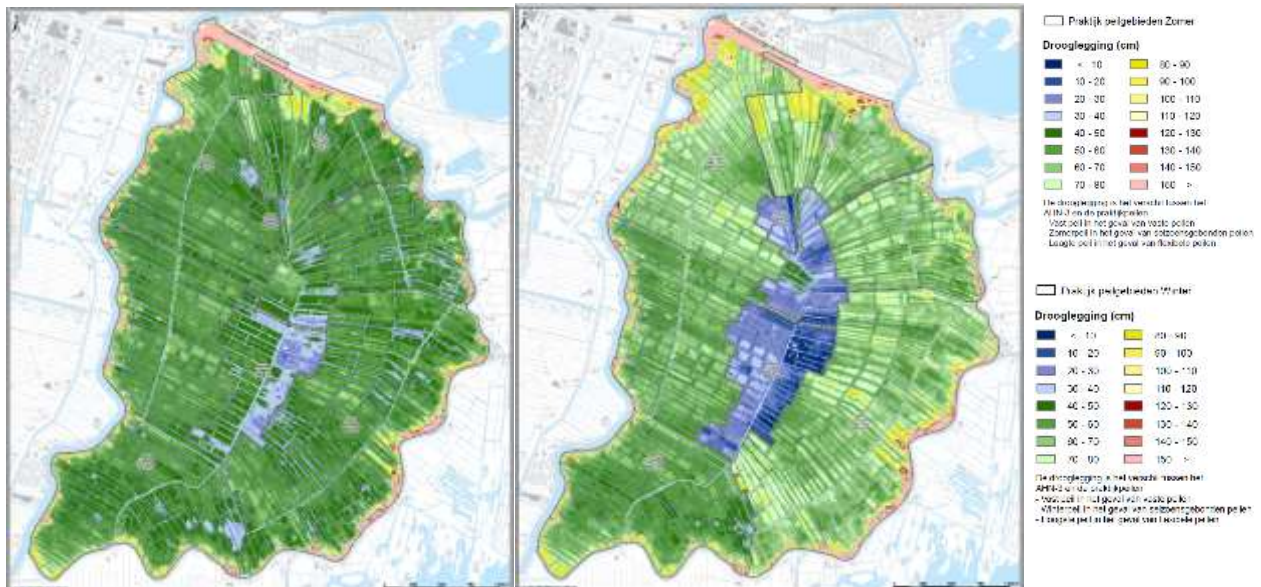
In het *reservaat* wordt ter verwezenlijking van de natuurdoelen een flexibel 'natuurlijk' peilbeheer gehanteerd binnen een vastgestelde bandbreedte (in de winter hoog, in de zomer uitzakkend, waarbij alleen bij extreem laag peil water wordt ingelaten). Inzet is niet te nat en niet te droog (met zoveel mogelijk natuurlijk water uit het gebied zelf), gericht op optimale omstandigheden voor weidevogels gedurende het broedseizoen.

De drooglegging en grondwaterstand

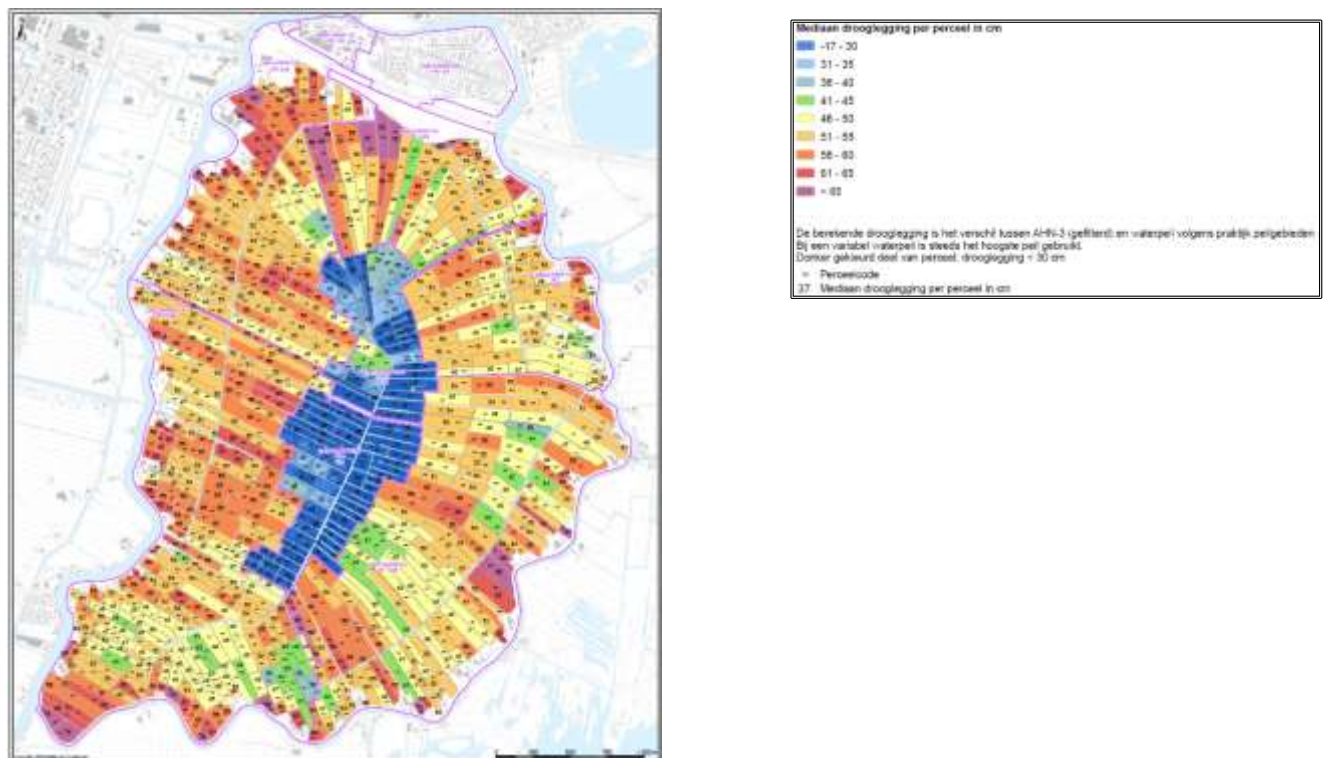
De drooglegging (de afstand tussen maaiveld en slootpeil) van de percelen in zomer en winter is terug te vinden kaart 4 en de mediane drooglegging per perceel in kaart 5. Deze bedraagt in het landbouwkundig deel van de polder ongeveer 53 cm -mv bij het hoogste peil. In het reservaat is deze rond de 26 cm -mv.

Tabel 1 Overzicht peilen, drooglegging en oppervlak peilvakken

Peilvak	Deelgebied	laagste peil mNAP	hoogste peil mNAP	Gemiddelde drooglegging bij hoogste peil	Oppervlak land (hectare)
6-1	N	-2,60	-2,60	nb	27
6-2	N	-2,80	-2,80	nb	61
6-3A	NW	-2,83	-2,68	53,9	169
6-3B	ZW	-2,91	-2,86	53,4	341
6-4A	NO	-3,03	-2,88	52,3	217
6-4B	ZO	-3,14	-2,99	52,0	299
6-5	Reservaat	-2,80	-2,60	24,4	141
peilafwijking	Reservaat N	-2,60	-2,45	28,5	14
					1.269

Kaart 4: Drooglegging zomer (midden) en drooglegging winter (rechts)

Kaart 5: Mediane drooglegging per perceel

De drooglegging wordt gestuurd door uitpompen van water naar en waterinlaat vanuit de boezem. Door verschillen in hoogteligging kan de drooglegging variëren. Door het maken van peilvakken probeert het waterschap de verschillen binnen de polder zo klein mogelijk te maken.

Afhankelijk van grondsoort, breedte van percelen, regenval en wateronttrekking door gewassen varieert de grondwaterstand in een perceel. Beïnvloeding van de grondwaterstand heeft invloed op de agrarische waardering van percelen (bewerkbaarheid en opbrengend vermogen van de percelen), de biodiversiteit (leefomstandigheden van weidevogels en bodemleven) en milieukundige en waterstaatkundige waardering van percelen (CO₂ uitstoot en bodemdaling).

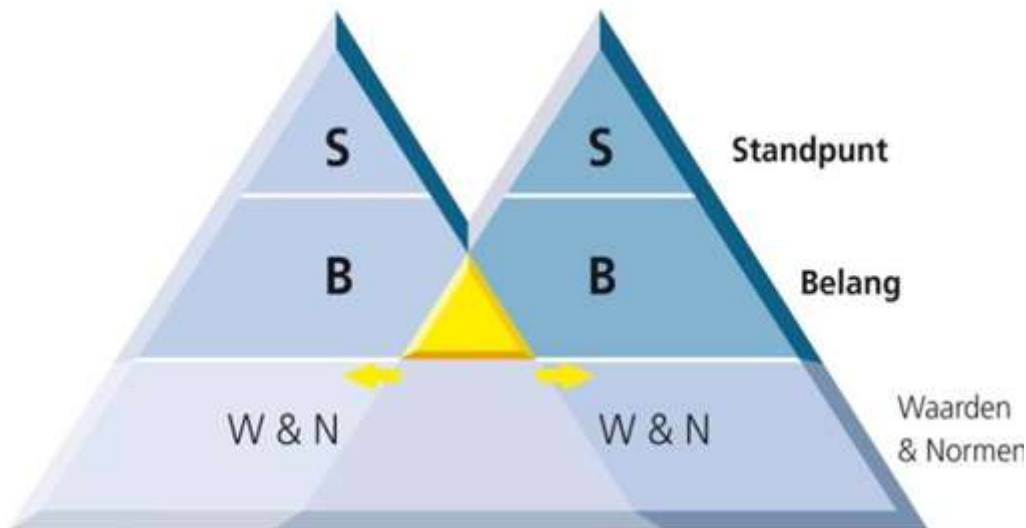
3. Organisatie van het gebiedsproces

3.1 Uitgangspunten voor het gebiedsproces

De agrariërs in de Ronde Hoep zijn de initiatiefnemers voor het gebiedsproces. Dat is een vrij unieke situatie, maar ook een situatie die kansen biedt. De andere partijen hebben zich positief uitgesproken over het initiatief en ondersteunen de bottom-up insteek. Tegelijkertijd is zo'n aanpak voor alle partijen nieuw: er zijn nog geen spelregels. De uitdaging is om de insteek al werkenderwijs vorm te geven in een open dialoog. In deze paragraaf worden de uitgangspunten voor zo'n proces uitgewerkt.

De principes van de Mutual Gains Approach

De insteek is om te werken volgens de principes van de mutual gains approach. De essentie daarvan is om niet te blijven hangen in tegengestelde "standpunten", maar op zoek te gaan naar onderliggende belangen en waarden & normen (zie figuur 2), die het wel mogelijk maken om nader tot elkaar te komen. De ervaring leert dat consequent werken volgens deze principes, bijdraagt aan het vertrouwen tussen partijen en het realiseren van gemeenschappelijke oplossingen.

Figuur 2: De essentie van de Mutual Gains Aanpak

Uitwerking van joint fact finding

Een van de principes van de mutual gains aanpak is "joint-fact-finding". Alleen als je het met elkaar eens bent over het probleem, kun je het met elkaar hebben over gezamenlijke oplossingen. Dat betekent onder meer dat:

- De omvang van de problemen en de wijze waarop deze zich manifesteren met elkaar dienen te worden besproken
- De doelen met elkaar moeten worden besproken, zowel voor de korte als de lange termijn.
- Ook de maatregelen en het in te zetten instrumentarium onderwerp van gesprek dienen te zijn.

Daarbij is het onderscheid tussen feiten en meningen van groot belang. Waarbij je het uiteindelijk niet over alles met elkaar eens om toch met elkaar aan de slag te gaan. Dat geldt bijvoorbeeld in de discussie over de haalbaarheid van doelen. Dan is er bovendien altijd nog een korte en een lange(re) termijn; dingen die vandaag nog onmogelijk zijn, hoeven dat morgen of overmorgen niet meer te zijn. Het is goed om overeenkomsten en verschillen in de loop van het proces periodiek te heroverwegen.

Begeleiding gebiedsproces

In een gebiedsproces is vertrouwen het sleutelwoord, zeker in een complex traject. Procesbegeleiding door een neutrale partij is dan belangrijk. De procesbegeleider(s) moeten zowel de dagelijkse realiteit van de agrarische

ondernemers kennen en begrijpen, als een goede binding hebben met overheden en maatschappelijke organisaties.

De rol van innovatie

Het gebiedsproces is gericht op vernieuwing: vernieuwde vormen van bedrijfsvoering met minder impact op het natuurlijk systeem en een positieve invloed op biodiversiteit, via techniek en management. Innovatie speelt daar een belangrijke rol in. Het kan daarbij gaan om innovaties die van elders “ingevlogen” worden, maar ook om innovaties die uit het gebiedsproces zelf voortkomen, als antwoord op vragen die we ons zelf stellen.

Het aanboren van financieringsbronnen

Er is geld beschikbaar om van start te gaan met het gebiedsproces. Maar om alle plannen te realiseren zijn additionele financieringsbronnen nodig. Dit zal gedurende het gehele proces aandacht blijven vragen.

Van gebiedsproces naar gebiedsplan/uitvoeringsprogramma

De inzet is om het gebiedsproces binnen een jaar af te ronden door de opstelling van een gebiedsplan/-uitvoeringsprogramma. Dat gebiedsplan/uitvoeringsprogramma moet tegelijkertijd/vervolgens zoveel mogelijk verankering krijgen in de eigen plannen van de verschillende organisaties (waterbeheerplan Waterschap, omgevingsplan Gemeente, etc).

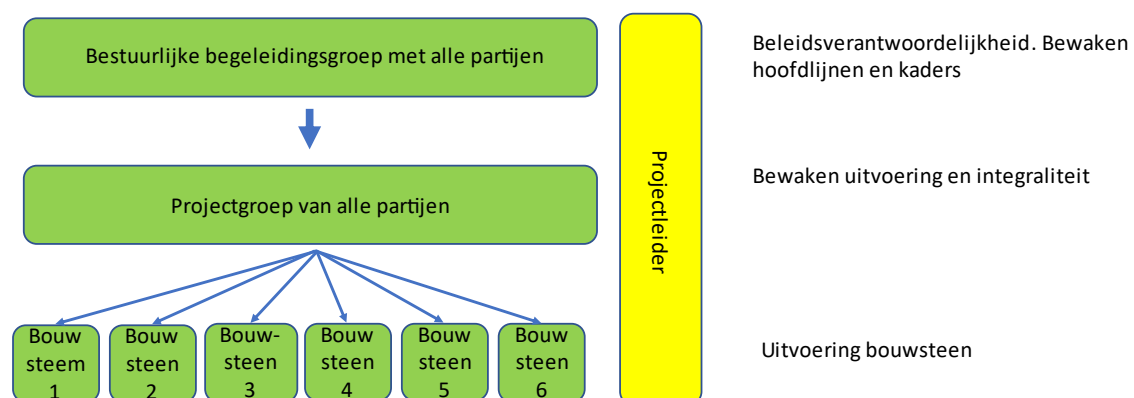
Om te voorkomen dat er in 2021 alleen maar gepraat wordt, wordt er ook al een start gemaakt met enkele ‘no regret’ maatregelen (zie hoofdstuk 5). Vanaf 2022 kan de uitvoering van het plan/programma in de volle breedte ter hand genomen worden. Hoe dat er precies uit gaat zien is op dit moment nog niet te overzien.

Van bouwstenen naar een integrale gebiedsgerichte uitwerking

Het gebiedsproces wordt aangevlogen via 6 bouwstenen (zie § 3.2 en hoofdstuk 5). Uiteindelijk moeten die losse bouwstenen samenkomen in een integrale gebiedsgerichte uitwerking. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt bij de projectgroep. Als hulpmiddel daarvoor is het voornemen om met alle betrokken partijen 2 ontwerpsessies te doorlopen, gericht op die gebiedsgerichte uitwerking. Dat is opgenomen in de begroting van bouwsteen 2.

3.2 De organisatiestructuur

De voorgestelde organisatiestructuur ziet er als volgt uit:

- Zes werkgroepen zijn verantwoordelijk voor de uitwerking van 6 **bouwstenen**, met in elke werkgroep een agrarische trekker. (zie hs 5). Mogelijk kunnen gedurende het proces werkgroepen worden samengevoegd.
- De **projectgroep** is verantwoordelijk voor de uitvoering en bewaakt de *integraliteit*, met als inzet dat het resultaat meer is dan de som der delen. Daartoe wordt het huidige kernteam van agrariërs uitgebreid met vertegenwoordigers van NHZ, AGV en Landschap Noord-Holland, gemeente Ouder-Amstel en provincie N-Holland.
- De **bestuurlijke begeleidingsgroep** is beleidsverantwoordelijk bewaakt de hoofdlijnen en kaders, zorgt waar nodig voor bijsturing en adresseert bestuurlijke/beleidsmatige knelpunten. Voorzitter is de burgemeester van Ouder-Amstel. Beoogde deelnemers zijn: vertegenwoordiging agrariërs Ronde Hoep, LTO Noord, Collectief NHZ, Gemeente Ouder-Amstel, AGV, Provincie N-Holland en Landschap Noord-Holland. Mogelijk opteren sommige organisaties voor een agendalidmaatschap.
- De (neutrale) **projectleider** is het centrale punt van het gehele project en de omgeving van het project. De projectleider is secretaris van de stuurgroep, voorzitter van de projectgroep en stuurt de werkgroepen aan.

Daarnaast worden **linking pinnen** benoemd richting andere relevante trajecten, zoals Klimaatlim Boeren op Veen, Provincie Utrecht, Andere projecten van AGV in het gebied en het gebiedsproces Waardassacker.

Voor de beoogde samenstelling van deze gremia, zie bijlage 5.

Voor de financiële administratie zie hoofdstuk 6.

3.3 Communicatie en werkenderwijs leren

Communicatie

Tijdens het project is het uit oogpunt van betrokkenheid van groot belang om goed te communiceren met alle betrokken partijen: intern met alle direct betrokkenen, met de betrokken organisaties en met de bredere kring van geïnteresseerden.

Daarvoor wordt een professionele communicatie-expert ingehuurd die zowel de boerentaal als de taal van overheden en maatschappelijk organisaties spreekt en samen met de projectgroep de communicatie verzorgt. Vervolgens:

- Stellen we informatiemateriaal samen over het gebiedsproces (een folder en een filmpje) voor alle geïnteresseerden
- Stellen we elke twee maanden een nieuwsbrief over de voortgang samen
- Verzorgen we nieuwsberichten en/of filmpjes voor website(s), We maken geen nieuwe website, maar gebruiken de website van anderen, zoals Klimaatlim Boeren op Veen, het collectief NHZ, Boeren van Amstel, etc.

De centrale boodschap in alle communicatie zal zijn dat het hier gaat om een integraal 'bottom-up' gebiedsproces, met de agrariërs in de polder als initiatiefnemers.

Leren

Er valt veel te leren gedurende dit traject, zowel inhoudelijk als procesmatig. De inzet is om werkenderwijs te leren en gedurende het traject uit te wisselen, in elk geval op de volgende wijzen:

- Samen met de projectpartners in projectgroep en stuurgroep
- Binnen Klimaatlim Boeren (kennisuitwisseling met andere polders met KSBoV-projecten)

Als onderdeel van het leerproces evalueren we aan het einde van de rit het gebiedsproces met alle betrokkenen. Dan gaat het ook weer zowel om een inhoudelijke (wat hebben we bereikt?) als een procesmatige evaluatie (hoe heeft het bottom-up gebiedsproces daaraan bijgedragen?) We doen dat in de vorm van een ronde-tafel bijeenkomst met een binnenste en een buitenste ring. De bevindingen worden vastgelegd in een verslag.

4. Opgaven en doelstellingen voor de Ronde Hoep

In dit hoofdstuk werken we de opgaven uit en formuleren we doelstellingen voor het gebiedsproces op elk van de thema's. De doelstellingen leiden we zoveel mogelijk af van ambities van de agrariërs in de Ronde Hoep (zie § 1.1) en van de ambities/doelstellingen van overheden. Achtereenvolgens voor de thema's:

1. Vitale landbouw en toekomstperspectief bedrijven
2. Verminderen bodemdaling en CO₂-uitstoot
3. Verbeteren situatie waterkwaliteit en -kwantiteit
4. Versterken biodiversiteit
5. Stikstof
6. Energietransitie

4.1 Thema Vitale landbouw en toekomstperspectief bedrijven

De opgave

Polder de Ronde Hoep telt momenteel 28 bedrijven met meer dan 2 ha grond, waarvan 16 melkveebedrijven met de bedrijfsgebouwen in de polder, 3 melkveebedrijven met de bedrijfsgebouwen buiten de polder, 4 paardenbedrijven en 5 vleesveebedrijven. De melkveebedrijven beschikken gemiddeld over ca. 45 ha grond met gemiddeld ca. 85 melkkoeien. Verwacht wordt dat het aantal bedrijven de komende jaren zal afnemen, wat kansen biedt voor een extensievere werkwijze (kringlooplandbouw met een lagere melkproductie per ha, bij hogere grondwaterstanden, natuurinclusiever met extra aandacht voor weidevogels). Dat kan alleen als de blijvende bedrijven daaraan een goede boterham kunnen verdienen.

Daarmee definiëren we vitale landbouw als een "volhoudbare" landbouw:

- Economisch: met een goed bedrijfsinkomen.
- Ecologisch: met minder emissies naar bodem, water en lucht, met ruimte voor agrarische biodiversiteit (weidevogels, sloten, oevers) en behoud van een open weidelandschap.

Kader 1: Ambities partijen

- Voor de agrariërs is vitale landbouw de belangrijkste doelstelling. Een adequate invulling is randvoorwaardelijk voor de andere doelstellingen.
- Het Rijk hanteert doelstellingen m.b.t. kringlooplandbouw³.
- De provincie Noord-Holland streeft naar een transitie van het voedselsysteem: met gezonde verdienmodellen voor ondernemers en goed voor klimaat, bodem, milieu en dierenwelzijn. Het doel is dat natuurinclusieve landbouw in 2030 de standaard is (Provincie Noord-Holland 2020b). De opgave voor vitale landbouw is onderdeel van de provinciale Opgave Vitaal Landelijk Gebied (Provincie Noord-Holland 2020a).

Geen van deze doelstellingen is (nog) kwantitatief geformuleerd.

Doelstellingen gebiedsproces

Voor het gebiedsproces hanteren we de volgende doelstellingen op gebieds- en bedrijfsniveau, mede gebaseerd op de ambities in kader 1.

³ Er bestaan verschillende definities van kringlooplandbouw:

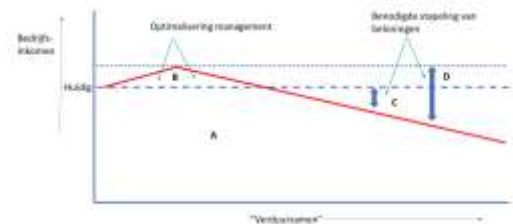
- Het rijk hanteert een definitie van "minder afval, een zo klein mogelijke uitstoot van schadelijke stoffen en een benutting van grondstoffen en eindproducten met zo min mogelijk verliezen" (Ministerie van LNV 2018).
- Een ruimere definitie is "het optimaliseren van het bedrijfsrendement (economisch, ecologisch en sociaal) door zo veel mogelijk gebruik te maken van eigen resources in evenwicht en met respect voor de omgeving (bodem, lucht, water, natuur, landschap, klimaat, dierenwelzijn)" (Erismans en Verhoeven 2019).

Doelstellingen op gebiedsniveau

- Het “economische” doel is dat zelfstandige bedrijven in de polder voldoende inkomsten kunnen genereren, voor een deel uit melkproductie en voor een deel uit ecologische en maatschappelijke diensten.
- Het “ecologische” doel is dat ook over 25 jaar de polder, een open weidelandschap is met hoge natuurwaarden, met name ook weidevogels.

Doelstellingen op bedrijfsniveau

- De economische doelstelling heeft betrekking op de bedrijfsresultaten. Projecten als de Proeftuin Veenweiden hebben laten zien dat de eerste verduurzaming-stappen gelijk op kunnen gaan met betere bedrijfsresultaten (Proeftuin Veenweiden 2019). Maar er komt een punt waarop het geld gaat kosten. Vanaf dat punt is compensatie nodig (figuur 3). Beloning voor maatschappelijk diensten, toedeling van vrijkomende grond aan blijvende bedrijven, een hogere melkprijs, zijn dan sleutelfactoren.

Figuur 3: verduurzamen en bedrijfsinkomen

- De eerste ecologische doelstelling is voldoen aan doelen m.b.t. kringlooplandbouw. Concreet: het voldoen aan streefwaarden voor een aantal Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's), zoals emissie van ammoniak en van broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O) en het N-bodemoverschot. De streefwaarden voor deze KPI's worden afgeleid van overheidsdoelen rond waterkwaliteit, stikstof-depositie en bijdragen aan klimaat⁴.
- De tweede ecologische doelstelling is het versterken van natuurwaarden via agrarisch natuurbeheer.

4.2 Thema Bodemdaling & CO₂-uitstoot

De opgave

De opgave is het verminderen van bodemdaling en bijbehorende CO₂-uitstoot. Ook in de Ronde Hoep daalt de bodem en wel gemiddeld 6 mm per jaar. Dat gaat gepaard met een uitstoot van broeikasgassen van 13-43 ton CO₂-equivalenten/ha/jaar (zie bijlage 1). De snelheid van de maaiveldddaling verschilt per perceel (zie kaart 6).

Verklaring	
	0.0 - 0.3 cm/jaar
	0.3 - 0.6 cm/jaar
	> 0.6 cm/jaar

Kaart 6: Snelheid maaiveldddaling op basis van een analyse van het Actueel Hoogtebestand Nederland (zie ook bijlage 1).

⁴ Die afleiding vindt onder meer plaats binnen het project “Toekomstgericht boeren op veen” van provincie Zuid-Holland, Friesland Campina en Rabobank, dat begin 2021 van start gaat. Daar bouwen we op voort.

Daarnaast is er sprake van emissies van broeikasgassen uit de (melk)veehouderij. Het gemiddelde melkveebedrijf op veengrond produceerde in 2018 1600 gram CO₂-eq. per kg meetmelk (PPP-Agro Advies 2019). Daarbij is de grote spreiding tussen bedrijven (tussen 1000 en 1800 CO₂-eq per kg meetmelk) minstens zo belangrijk. Die spreiding geeft aan dat er op veel bedrijven nog flinke mogelijkheden zijn de uitstoot te beperken.

Kader 2: Ambities en doelstellingen betrokken partijen

- De **agrariërs** in de Ronde Hoep vinden het belangrijk om aan de slag te gaan met praktische oplossingen voor bodemdaling, op een manier die bijdraagt aan toekomstperspectief voor hun bedrijven. Datzelfde geldt voor de methaan- en CO₂-uitstoot in de bedrijfsvoering.
- De **provincie Noord-Holland** heeft de regie voor de aanpak van bodemdaling. De provincie biedt ruimte aan projecten waarin agrariërs ervaring opdoen met het remmen en stoppen van bodemdaling. Daarvoor is € 18 mln aan impuls gelden vanuit het Rijk beschikbaar voor Laag-Holland en het Noord-Hollandse deel van het Groene Hart.
- **Waterschap AGV** heeft als ambitie om bodemdaling in het veenweidegebied van AGV fors te remmen (Waterschap AGV 2019). AGV wil dat doen samen met de grondgebruikers in een gebied. Als dat lukt blijft AGV de resterende bodemdaling voor 100% volgen met het peil, anders nog maar voor 75%. AGV heeft in 2020 een Actieprogramma opgesteld. Ook werkt AGV samen met andere waterschappen en agrarische collectieven in het programma Klimaatlim Boeren op Veen (KSBoV) aan vermindering van bodemdaling en wil daarmee aan de slag in de Ronde Hoep.
- **Gebiedscoöperatie Noord Holland Zuid** wil zijn werkterrein uitbreiden met “tegengaan van bodemdaling”, mede omdat dit een bijdrage kan leveren aan versterking van de biodiversiteit. De gebiedscoöperatie zou als opdrachtgever willen optreden voor een Klimaatlim Boeren op Veen traject in de Ronde Hoep.
- **Landschap Noord-Holland** werkt in het Innovatieprogramma Veen (IPV) samen met ANV Water Land en Dijken aan bodemdaling remmende maatregelen. Het gaat om experimenten met nieuwe vormen van bedrijfsvoering, inclusief een economische basis. Daarnaast wil LNH maatregelen nemen tegen droogte in het reservaat (in droge voorjaren droogt de bodem uit, met als gevolg CO₂-uitstoot, minder bodemleven en een slechtere doordringbaarheid voor weidevogels).

In 2019 hebben Rijk, andere overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties het Klimaatakkoord getekend. Doelstelling is beperking van emissie van broeikasgassen in 2030 met 49 % t.o.v. 1999. De sector Landbouw en Landgebruik heeft een reductieopgave van 3,5 Mton/jaar, waarvan 1 Mton door lagere CO₂-uitstoot uit de bodem in veenweidegebieden en 1,2-2,7 Mton door de veehouderij (waarvan 1Mton methaan). Momenteel wordt gewerkt aan een kwantitatieve uitwerking van deze doelstellingen op gebieds- of bedrijfsniveau:

- De Provincie Noord-Holland werkt een Veenweidestrategie uit met doelstellingen rond bodemdaling en CO₂-uitstoot op provinciaal en gebiedsniveau. Het voorlopige doel is de bodemdaling in 2030 met 50% te remmen en daarmee evenredig bij te dragen aan vermindering van de CO₂-uitstoot door veenoxidatie.
- KPI's op bedrijfsniveau voor emissies van methaan en CO₂ uit de bedrijfsvoering worden in 2021 opgesteld, onder meer in het project “Toekomstgericht boeren op veen”.

Doelstellingen gebiedsproces

Doelstellingen bodemdaling en CO₂-uitstoot

Ondanks het (nog) ontbreken van kwantitatieve doelstellingen op gebiedsniveau, is de doelstelling voor het gebiedsproces Ronde Hoep om de bodemdaling en de CO₂-uitstoot in de komende jaren (op basis van best practices en bekende no-regret maatregelen) zover mogelijk te verminderen en te kijken in welke mate dit bijdraagt aan de doelen van de overheden. De volgende opties lijken daarvoor het meest geschikt (voor een onderbouwde afweging, zie bijlage 4):

- Aanleg van waterinfiltratiesystemen op geschikte percelen, onder gelijktijdige sturing op een voldoende hoog grondwaterpeil, met name in de zomer, binnen landbouwkundige grenzen
- Experimenten met verkleiing
- Experimenten met aanleg van greppelinfiltratie en greppel plas/dras op extensief beheerde percelen

Doelstellingen broeikasgassen in de bedrijfsvoering

De doelstelling is om via een onderlinge vergelijking van kengetallen inzake broeikasgassen van alle bedrijven in de Ronde Hoep, te onderzoeken welke praktische mogelijkheden er zijn om deze emissies te beperken (“*wat doe jij anders dan ik en wat kunnen we daarvan leren?*”)

4.3 Thema Water

De opgave

De wateropgave valt uiteen in twee delen:

- Inzake **waterkwaliteit** is de Ronde Hoep aangewezen als waterlichaam onder de Kaderrichtlijn Water (KRW). Het KRW-oordeel over de huidige waterkwaliteit in het KRW-waterlichaam “Vaarten Ronde Hoep” en de ecologie van sloten in de Ronde Hoep is op sommige aspecten (vis, stikstof) goed, maar op andere aspecten nog ontoereikend of matig (macrofauna, waterflora, fosfor). Dit ondanks dat de chemische waterkwaliteit de laatste jaren is verbeterd (zie bijlage 2). De belangrijkste oorzaak is de hoge voedselrijkdom, voortkomend uit afbraak van veen, oeverafkalving, afspoeling van meststoffen van percelen, inlaatwater uit hoogwatervoorzieningen. Bovendien zijn veel sloten in het gebied ondiep met een slijblaag. Voortdurende nieuwe aanwas van bagger belemmert het herstel van de ecologische kwaliteit en ook opwerveling van jonge waterplanten door kreeften zorgt er voor dat vegetatie zich niet of moeilijk kan vestigen.
- Inzake **waterkwantiteit** is er vooral sprake van uitdagingen: Hoe gaan we om met steeds vaker voorkomende hevige piekbuien en hoe bieden we langdurigere droge periodes het hoofd? Hoe kunnen we via het peilbeheer het effect van bodemdaling remmende maatregelen optimaliseren? Hoe tackelen we de (extra) watervraag in droge periodes? Kan dat allemaal geregeld worden via inlaat/uitslag van water of is het beter om meer water vast te houden in de Ronde Hoep zelf, bijvoorbeeld door extra “water te graven”? Hoe kan het peilbeheer in het reservaat worden geoptimaliseerd om bij te dragen aan natuurdoelen?

Kader 3: Ambities en doelstellingen betrokken partijen

- Voor de **agrariërs** geldt dat water van cruciaal belang is voor de landbouw, waarbij waterkwaliteit en -kwantiteit niet los van elkaar gezien kunnen worden. Ook het peilbeheer is van belang, onder meer met het oog op het voorkomen van oeverafkalving en (on)gewenste waterinlaat. Er zijn ideeën over een nieuw optimum qua peilbeheer, ook in de relatie tussen het agrarische- en het reservaatgebied. De agrariërs willen daar graag het gesprek over aan gaan⁵.
- **De Provincie Noord-Holland** heeft het provinciale waterbeleid voor de periode 2022-2027 vastgelegd in het Regionale Waterprogramma Noord-Holland (Provincie Noord-Holland 2020d)
- **Waterschap AGV** is hoofdverantwoordelijke voor de uitvoering van zowel de KRW-opgaven als de waterkwantiteitsopgaven AGV is momenteel in samenspraak met de andere overheden bezig met een actualisatie van het waterbeheerplan voor de periode 2022-2027 (ook in relatie tot de Nota Peilbeheer, de Strategie/actieprogramma Bodemdaling, ANLB Blauwe diensten en het DAW)
- **Landschap Noord-Holland** en AGV evalueren momenteel het peilbeheer in het reservaat: voldoet het huidige flexibele peil aan de verwachtingen of zou een vast hoog peil beter kunnen werken? Kan worden volstaan met optimalisatie van het bestaande systeem of is een structurele verandering nodig?

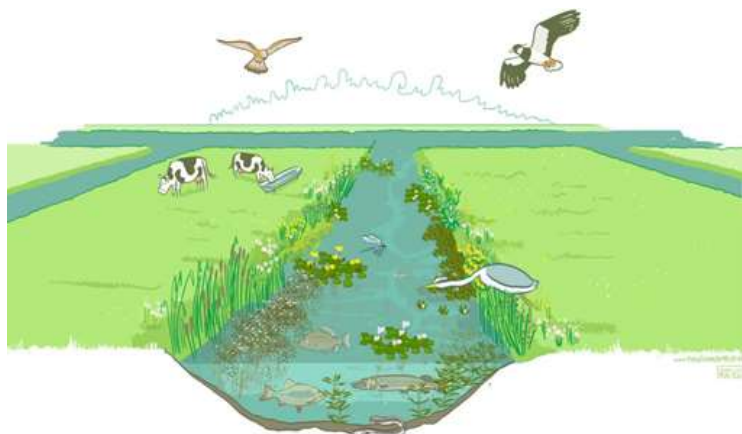
Doelstellingen gebiedsproces

Doelstellingen waterkwaliteit

De doelstelling is om de KRW-doelen voor chemische/ecologische waterkwaliteit en biodiversiteit vóór 2027 te realiseren en daarmee bij te dragen aan schone sloten met veel waterleven.

Doelstellingen waterkwantiteit

De doelstelling is om nieuwe mogelijkheden voor het waterkwantiteitsbeheer (waar- onder aangepaste vormen van peilbeheer en beheermarges voor reservaat-en agrarisch gebied) te verkennen om de verschillende opgaven het hoofd te bieden.

⁵ Tegelijkertijd is er enige terughoudendheid, voortkomend uit het proces van de aanwijzing van de Ronde Hoep tot noodoverloopgebied.

4.4 Thema biodiversiteit

De opgave

Wereldwijd, ook in Nederland, gaat de biodiversiteit achteruit. In de Ronde Hoep is de biodiversiteit (mede door agrarisch natuurbeheer door de agrariërs) nog relatief groot. Zo is de Ronde Hoep een van de betere weidevogelgebieden van Nederland (zie bijlage 3). De Ronde Hoep is tevens aangewezen als weidevogelkerngebied⁶.

Kader 4: Ambities en doelstellingen betrokken partijen

- De **agrariërs** hechten aan de biodiversiteit in de polder. Nagenoeg alle agrariërs zijn lid van de gebiedscoöperatie Noord-Holland Zuid en nemen deel aan activiteiten op het gebied van agrarisch weidevogelbeheer⁷, natuurvriendelijke oevers⁸ en water⁹. De agrariërs willen zoeken naar mogelijkheden om de biodiversiteit verder te vergroten en daar ook nieuwe verdienmogelijkheden aan ontleen.
- De **gebiedscoöperatie Noord-Holland Zuid** heeft als doel het versterken van de agrarische biodiversiteit in haar werkgebied.
- Voor Landschap Noord-Holland is de biodiversiteit in de Ronde Hoep de belangrijkste opgave: met name binnen het reservaatgebied, maar ook in het agrarische gebied daarbuiten.
- **Landschap Noord-Holland** wil de omstandigheden voor weidevogels optimaliseren, primair in het reservaat en secundair in de schil er om heen (mozaïekbeheer). Daarnaast wil LNH de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit behouden en versterken.
- Tenslotte wil ook **AGV** de biodiversiteit versterken, met name gekoppeld aan de wateropgaven.

In 2018 hebben zeventien instanties/organisaties, waaronder BoerenNatuur, LandschappenNL, AGV en LTO het Deltaplan Biodiversiteit gepresenteerd om de biodiversiteit in Nederland te versterken. (zie kader 5)¹⁰.

Kader 5: Doelen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel:

- Door verbeteren van de aantrekkelijkheid van het landelijk gebied voor planten en dieren en gebiedsgerichte samenwerking zijn in 2030 natuurgebieden met elkaar verbonden
- Door stimuleren van nuttige insecten en een vruchtbare bodem, het creëren van gunstige leefomstandigheden voor wilde dieren en planten op boerenland en het regionaal sluiten van kringlopen krijgt biodiversiteit op boerenland meer ruimte.
- Door natuurvriendelijke inrichting van bermen, dijken, bedrijventerreinen en ander openbaar groen ontstaat een fijnmazig netwerk waar wilde dieren en planten kunnen floreren.

Als onderdeel van het Deltaplan zijn ambities per succesfactor (verdienmodellen, gedeelde waarden, coherente wetgeving, kennis/innovatie/educatie en samenwerken op gebiedsniveau) opgesteld, die ook van belang zijn voor het gebiedsproces in de Ronde Hoep¹¹.

Doelstellingen gebiedsproces

Voor het gebiedsproces vertalen we de doelen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en het Masterplan biodiversiteit van de Provincie naar doelen voor de Ronde Hoep, met name gericht op de agrarische biodiversiteit:

- Uitbreiding van het bestaande weidevogelbeheer als onderdeel van agrarisch natuurbeheer
- Aanleg stabiele oevers om afkalving te beperken en biodiversiteit te versterken. Het NMI heeft in opdracht van AGV een studie gedaan met als aanbeveling om het beleid voor stabiele oevers in te bedden in biodiversiteits- en natuurbeheerplannen. (Van Rotterdam et al 2020).
- Experimenten met randenbeheer, waarbij geen mest in de slootkanten komt en waarbij de eerste snede niet wordt gemaaid. Dit zorgt voor een gevarieerder plantenbestand, dat weer zorgt voor meer insecten en daarmee voor voedsel voor weidevogels. Door het aangepaste maaibeheer ontstaat ook meer schuilgelegenheid voor weidevogels en hun pullen. Daarnaast heeft randenbeheer een positieve invloed op de waterkwaliteit (minder kans op nutriëntenafspoeling van percelen) en op de stabiliteit van oevers.
- Experimenten met kruidenrijk grasland, met als doel versterking van de biodiversiteit op percelen en beperken van droogtegevoeligheid.

⁶ Een weidevogelkerngebied is een groter, aaneengesloten gebied waar voor een langere periode weidevogels in het voorjaar voorrang krijgen. Een weidevogelkerngebied krijgt geen natuurbestemming, maar blijft agrarische grond die door boeren wordt beheerd.

⁷ O.a. plasdras zetten van weilanden, verhoging waterstanden in het voorjaar, nestbescherming, kuikenbeheer

⁸ O.a. niet bemesten en later gemaaide bufferstroken langs de sloten

⁹ O.a. baggeren met de baggerspuit en ecologisch sloten

¹⁰ <https://www.samenvoorbiodiversiteit.nl/>

¹¹ <https://www.samenvoorbiodiversiteit.nl/over-ons/ambitie>

4.5 Thema stikstofdepositie

De opgave

Met de uitspraak van de Raad van State over het Programma Aanpak Stikstof (PAS) van mei 2019 is de vergunningverlening voor activiteiten die stikstofdepositie veroorzaken stil komen te liggen. In 2020 heeft het Adviescollege Stikstofproblematiek (commissie Remkes) advies uitgebracht aan het Kabinet over een structurele aanpak. Eind 2020 heeft de Tweede Kamer een “Stikstofwet” aangenomen met een uitwerking van beleid en wetgeving¹². Een deel van het voorgestelde beleid is gericht op natuurherstel, een ander deel op vermindering van stikstofdepositie. Een deel van het beleid is generiek, een ander deel gebiedsgericht.

De agrariërs In de Ronde Hoep krijgen te maken met zowel:

- het generieke stikstofbeleid:
 - maatregelen rond bemesten (verdunnen mest), beweiden (meer weidegang) en voeren (minder ruw eiwit in het voer). Hoe die maatregelen beleidsmatig worden ingekleurd is op dit moment nog onbekend
 - eisen aan stallen en vloeren via het Besluit Emissiearme Huisvesting (en subsidie via de subsidieregeling brongerichte verduurzaming).
- het gebiedsgerichte beleid van de provincie Utrecht voor N2000-gebied Botshol. Het doel is het halen van (dwingende) instandhoudingsdoelen op grond van de EU-Habitatrichtlijn en de EU-Vogelrichtlijn. Het gaat zowel om natuurherstel als om vermindering van stikstofdepositie. Tot welke (bovenwettelijke) maatregelen dat gaat leiden is nog onbekend. Het gebiedsproces Botshol is in de opstartfase. Wel heeft de provincie Utrecht aangegeven de financiële middelen flexibel te willen inzetten tussen opkoop en innovatie.

Kader 6: Ambities en doelstellingen betrokken partijen

- De **agrariërs** in de Ronde Hoep krijgen hoe dan ook te maken met het depositiebeleid, zowel generieke als gebiedsgericht (Botshol). De agrariërs zetten liever in op vernieuwing en het benutten van kansen dan op uitkopen van bedrijven. Zij willen dat inbrengen in het gebiedsproces Waardassacker/Botshol. Belangrijk is ook dat de aanpak gebaseerd wordt op (voldoende harde) feiten.
- De **provincie Utrecht** is hoofdverantwoordelijke voor het beleid inzake stikstofdepositie op Natura 2000 gebied Botshol en heeft de regie in de gebiedsgerichte aanpak.
- **Natuurmonumenten** is als beheerder van het natuurgebied belanghebbende bij natuurherstel in Botshol.
- **Waternet** als betrokkene bij natuurherstel Botshol.

Doelstellingen gebiedsproces

Omdat de doelformulering op bedrijfs- en gebiedsniveau nog niet is uitgewerkt, is de doelstelling op dit moment een inspanningsverplichting om:

- De stikstofopgave voor de Ronde Hoep scherper in beeld te brengen
- Maximaal te werken aan vermindering van verliezen van stikstof door managementmaatregelen (voeren, weiden, bemesten) die ook leiden tot een verbetering van de bedrijfsresultaten (cf. Proeftuin veenweiden¹³).
- Maximaal te werken aan innovatie door het realiseren van innovatieve vloeren/stallen, gericht op scheiding van mest en urine en daarbij maximaal gebruik te maken van de subsidiemogelijkheden.
- Vrijkomende grond van stoppende bedrijven toe te delen (evt. na “agrarische” afwaardering) aan blijvende bedrijven om extensiever te kunnen werken, waardoor de emissie en depositie van stikstof extra vermindert.

4.6 Thema energietransitie

De opgave

De energietransitie is een uitwerking van het Klimaatakkoord. Het doel van het Klimaatakkoord is 50% minder uitstoot van CO₂ in 2030 en 95% in 2050¹⁴. De afspraken komen op regionaal niveau bij elkaar in de Regionale

¹² <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanpak-stikstof/documenten/kamerstukken/2020/12/04/conceptbesluit-stikstofreductie-en-natuurverbetering>

¹³ <https://proeftuinveenweiden.nl/>. Een van de agrariërs in het Kernteam Ronde Hoep was pilotboer binnen de Proeftuin Veenweiden.

¹⁴ <https://www.klimaatakkoord.nl/>

Energie Strategieën (RES). De Ronde Hoep hoort tot de energieregio Noord-Holland Zuid¹⁵, deelregio Amstelland¹⁶. Er ligt inmiddels een concept-RES voor de regio¹⁷, met een apart hoofdstuk over de deelregio Amstelland.

De provincie Noord-Holland heeft kansen voor meervoudig ruimtegebruik verkend, waaronder de kansen voor koppelingen tussen landbouw en energie en natuur en energie (Noord-Hollandse energieregio 2020a).

De gemeente Ouder-Amstel koestert de openheid van de Ronde Hoep. In de concept RES zijn geen windmolens of andere grootschalige duurzame energie-initiatieven voorzien.

Kader 7: Ambities en doelstellingen betrokken partijen

- De **agrariërs** willen enerzijds ongewenste ruimtelijke ontwikkelingen in de Ronde Hoep voorkomen. Anderzijds zetten zij in op benutting van het duurzame energie-potentieel van de landbouw (zonnepanelen op boerenschuren, kleinschalige windmolens, energieopslag, etc.) om daarmee bij te dragen aan de energietransitie en aan het verdienmodel voor de bedrijven.
- Voor het grondgebied van de Ronde Hoep staat de **gemeente Ouder-Amstel** aan de lat voor de RES¹⁸. Voor de gemeente is behoud van het open gebied van groot belang. De inzet is om allereerst bestaande (bedrijfs)-daken en de ruimte langs wegen en spoorlijnen te benutten voor duurzame energieopwekking¹⁹.

Doelstellingen gebiedsproces

De doelstelling van de agrariërs op het thema energietransitie is om zoveel mogelijk kansen te benutten die tevens bijdragen aan een nieuw verdienmodel. Die kansen liggen er via zonnepanelen op boerenschuren, kleinschalige windmolens en mogelijk ook via energieopslag.

¹⁵ <https://energieregionhz.nl/>

¹⁶ <https://energieregionhz.nl/deelregio-amstelland>

¹⁷ <https://energieregionhz.nl/app/uploads/2020/05/Online-PDF-Concept-RES-Noord-Holland-Zuid-22-april-2020.pdf>

¹⁸ https://www.ouder-amstel.nl/Home/Wonen_en_leefomgeving/Regionale_Energiestrategie

¹⁹ <https://energieregionhz.nl/app/uploads/2020/05/Online-PDF-Concept-RES-Noord-Holland-Zuid-22-april-2020.pdf> pagina 82/83

5. Aan de slag!

De partijen willen in het gebiedsproces de 6 thema's uit hoofdstuk 4 effectueren via 6 bouwstenen. Die effectuering heeft dus uitdrukkelijk betrekking op 2021 en nog geen betrekking op de uitvoering vanaf 2022 (behoudens enkele "no regret" maatregelen, die in het navolgende als zodanig worden aangeduid). Elke bouwsteen wordt getrokken door een van de agrariërs. Andere deelnemers verschillen per bouwsteen/

5.1 Bouwsteen 1: Toekomstperspectief bedrijven met bijbehorende verdienmodel

Bouwsteen 1 bestaat uit vier onderdelen:

Inventarisatie ambities en toekomstplannen

De ambities en toekomstplannen van individuele agrariërs zijn het startpunt. Deze bouwsteen begint dan ook met keukentafelgesprekken met alle veehouders in de Ronde Hoep. Die gesprekken zijn geen eenrichtingsverkeer. Integendeel: toekomstplannen moeten ook aansluiten op de doelstellingen van dit PvA. In deze gesprekken wordt voortgebouwd op de resultaten van eerder onderzoek door de WUR. Tevens wordt (vertrouwelijk) geïnventariseerd wie er belangstelling heeft voor verplaatsing, bedrijfsbeëindiging of kavelruil. Dit met het oog op een optimale bestemming voor vrijkomende gronden.

Verkenning extensievere bedrijfs- en verdienmodellen

Parallel hieraan wordt gewerkt aan het in beeld brengen van:

- bedrijfsmodellen met extensiever grondgebruik, met inkomsten uit melkproductie, andere diensten en kostenbesparing. Daarvoor worden eigen voorstellen uitgewerkt, mede voortbouwend op lopend onderzoek ("vertaalslag Ronde Hoep"), waaronder het project "Toekomstgericht boeren op veen in Z-Holland" (PPP-agro Advies et al 2020) en onderzoek naar bedrijfseconomische effecten van vernatting (Speet & Honkoop 2020).
- Mogelijkheden om benodigde aanvullende bedrijfsinkomsten te stapelen vanuit vergoedingen voor ecosysteem- en maatschappelijke diensten²⁰. Ook hier wordt voortgebouwd op lopend onderzoek, waaronder "Toekomstgericht boeren op veen in Z-Holland" en de deelexpeditie verdienmodellen van het Nationaal Onderzoeksprogramma Bodemdaling (NOBV).

Verkenning toedeling en afwaardering van vrijkomende agrarische grond

In het verlengde hiervan wordt onderzocht:

- Hoe vrijkomende grond van stoppende agrarische bedrijven terecht kan komen bij blijvende bedrijven met een (ecologisch en economisch) duurzaam toekomstperspectief?
- Hoe het instrument afwaardering van agrarische grond kan worden ingezet om te komen tot extensiever agrarisch grondgebruik?
- Wat er nog meer nodig is in termen van (randvoorwaarden aan) grondverkeer, kavelruil, gemeentelijke RO-beleid (Bouwen en Wonen) en bestemmingsplan/omgevingsvisie (zoals grootte van bouwkvelds en/of wijziging van bestemmings-categorieën)?

Verkenning verwaarden van natuur- en landschapswaarden (i.r.t. nabijheid van de stad)

Een laatste zoekrichting is de verwaardering van natuur- en landschapswaarden van de Ronde Hoep via:

- Een plus op de melk(prijs). De agrariërs hebben geïnvesteerd in een eigen zuivelfabriek (Boeren van Amstel), gericht op lokale afzet en bijdrage aan de regionale voedselvoorziening binnen de metropool Amsterdam. Vooralnog heeft dat nog niet geleid tot een meerprijs voor de melk. De provincie N-Holland geeft in haar Voedselvisie aan dat ze "korte ketens" actief wil ondersteunen.

²⁰ Daarbij moet breed worden gedacht: toeslagen melkprijs, hogere productprijzen op basis van nieuwe relaties met consument en recreant, rentekortingen bank, GLB-subsidies klimaat en water, carbon-credits via Valuta voor Veen, vergoedingen voor natuurbeheer, duurzame energieproductie, etc.

- Recreatie en zorg. Enkele bedrijven proberen momenteel de aanwezigheid van de stad in de directe omgeving tot waarde te brengen door verbreding met een recreatietak en/of een zorgtak.

Effectuering bouwsteen

De effectuering van deze bouwsteen ligt bij de werkgroep Vitale landbouw:

- Trekkers: Bas Timmer & Mart Kea (agrariërs)
- Deelnemers: Provincie Noord-Holland (Janny Gerritsen), Gemeente Ouder-Amstel (.....),
- Ondersteuning/Externe advisering: PPP-Agro advies (+ORG-ID, WUR en Kadaster)

5.2 Bouwsteen 2: Aanpak bodemdaling en uitstoot broeikasgassen

Bouwsteen 2 bestaat uit 2 onderdelen:

Vorbereiding aanleg waterinfiltratie-systemen

De agrariërs, het collectief NHZ, AGV en de provincie Noord-Holland willen in 2021 aan de slag met de voorbereiding voor de aanleg van waterinfiltratie. Een belangrijke voorwaarde vanuit AGV en Klimaatslim Boeren op veen is dat dit dan op een substantieel deel van de oppervlakte van de polder plaats vindt. De benodigde fysieke investeringen voor de uitvoering (2022 en volgende jaren) moeten komen uit de impuls-gelden die het Ministerie van LNV beschikbaar heeft gesteld aan de provincie Noord-Holland (€ 18 mln). Daarnaast wordt (conform de richtlijnen van Klimaatslim Boeren op Veen) aan agrariërs een eigen bijdrage gevraagd. In kader 8 is een overzicht gegeven van de benodigde acties tijdens de voorbereidings- en uitvoeringsfase.

Kader 8: Benodigde acties aanleg waterinfiltratiesystemen (cf. Klimaatslim Boeren op Veen 2020)

Vorbereidingsfase (2021)

- Vorbereiding
 - Draagvlak verkennen: welk deel van de agrariërs wil participeren
 - Geschiktheidskaart maken (i.s.m. waterschap)
 - In beeld brengen andere meekoppel-opgaven en -kansen (alsmede eventuele negatieve effecten)
 - Verkennen benodigde contractvoorwaarden
 - Verkennen mogelijkheden Valuta voor Veen
 - In kaart brengen benodigde communicatie
- Draagvlak
 - Keukentafelgesprekken, excursie(s), afspraken eigen bijdrage
- Planvorming
 - Maken van een globaal infiltratieplan (en in het verlengde globaal peilplan en globaal biodiversiteitsplan)
 - Uitwerken infiltratieplan per (geschikt) perceel (evt. met het interactieve Tygron/Repeat model voor optimale ontwerpen)
 - Uitwerken kostenraming
 - Regelen benodigde vergunningen of meldingen
 - Uitwerken uitvoeringsplan
 - Uitwerken monitoringplan
- Formaliseren van afspraken
 - Opstellen en ondertekenen deelnemersovereenkomst en eventueel intentieverklaring
 - Uitwerken projectorganisatie
 - Opstellen definitief projectplan inclusief begroting
 - Afdekken van fiscale en juridische risico's

Uitvoeringsfase (2022 en volgende jaren)

- Regelen van de financiële/juridische/fiscale verantwoording en toezicht op de uitvoering
- Aanbesteding
- Regelen van de eigen bijdrage
- Opdrachtverlening aan een of meerdere partijen voor de uitvoering

Vorbereiding experimenten andere technieken om veenoxidatie te verminderen

Daarnaast is het de bedoeling om in 2021 drie experimenten voor te bereiden:

1. Beperkte slootpeilverhoging, met als doel verhoging grondwaterstanden. Waarbij een belangrijke vraag is of slootpeilverhoging in de praktijk daadwerkelijk voorkomt dat het grondwaterpeil in de zomer (te) ver uitzakt.

2. Greppelinfiltratie (zowel op extensiever gebruikte percelen als in het reservaat) om actief de grondwaterstand te verhogen om zo bij te dragen aan plas/dras en verhoging van de biodiversiteit. Waarbij binnen het reservaat vooral wordt gedacht aan vasthouden van regenwater in de winter.
3. Verkleïing om afbraak van veen te voorkomen en de bodemvruchtbaarheid en het watervasthoudend vermogen van de bodem te vergroten.

Deze experimenten gaan all in 2021 van start en moeten antwoord geven op de effectiviteit en de haalbaarheid van deze maatregelen. Verschillende agrariërs uit de Ronde Hoep hebben belangstelling getoond om mee te doen.

Effectuering

De effectuering van deze bouwsteen ligt bij de werkgroep Bodemdaling/broeikasgassen:

- Trekker: Richard Korrel (agrariërs)
- Deelnemers: AGV/Waternet (Edwin ten Hennepe/John Ellen), NHZ (.....), LNH (Sofie de Groot)
- Ondersteuning/Externe advisering: PPP-agro Advies en ORG-ID

5.3 Bouwsteen 3: waterkwaliteit en -kwantiteit

Waterkwaliteits- en kwantiteitsmaatregelen kunnen niet los van elkaar gezien worden: waterkwantiteit heeft invloed op kwaliteit en omgekeerd. In deze bouwsteen worden beide aspecten integraal uitgewerkt. Tenslotte zijn waterkwaliteit en -kwantiteit randvoorwaardelijk voor biodiversiteit (bouwsteen 4).

Bouwsteen 3 bestaat uit 3 onderdelen:

Verminderen verliezen agrarische bedrijfsvoering (“no regret maatregel”)

De agrariërs willen aan de slag met mogelijkheden om via managementmaatregelen verliezen naar water, bodem en lucht te verminderen. Dat gebeurt aan de hand van meerdere KPI's: N- en P-bodemoverschot, emissie van ammoniak en broeikasgassen. Inzet is te komen tot een betere benutting van grondstoffen. De Kringloopwijzer (<https://mijnkringloopwijzer.nl/>) is daarbij een uitstekende management-tool. Er wordt voortgebouwd op het kennistraject “Polderkennis op peil”. Waar mogelijk wordt ingespeeld op maatregelen i.r.t. het stikstofbeleid (bijv. emissiearme vloeren, zie bouwsteen 5). De uitvoering van dit onderdeel wordt al in 2021 ter hand genomen.

Verkennen en implementeren KRW-maatregelen

AGV wordt gevraagd om, als beleidsverantwoordelijke partij, het voortouw te nemen bij de bespreking van de voorgenomen KRW-maatregelen (zie kader 9) Ook hier geldt dat er waar mogelijk al in 2021 een begin gemaakt wordt met “no regret” maatregelen. Voor financiering van enkele agrarische maatregelen kan daarbij een beroep worden gedaan op het Landbouwportaal Noord-Holland. (<https://landbouwportaalnoordholland.nl>)

Kader 9 Maatregelen in het 3e SGBP ter verbetering van de waterkwaliteit in het KRW-waterlichaam Vaarten Ronde Hoep (Waterschap AGV 2020)

Voortbouwend op maatregelen in de periode 2009-2021 is het voornemen van AGV om in de periode 2021-2027 aan de slag te gaan met een veelheid aan maatregelen:

1. Afkoppelen stedelijk gebied Benning door aanleg van een gemaal ten noorden van de A5 dat direct op de boezem uitslaat
2. Verdiepen watergangen via Waterdiepte op Maat. Doel is om vrijwel het gehele ondiepe areaal op diepte te brengen
3. Verminderen inlaat vanuit hoogwatervoorzieningen
4. Maatregelen om de nutriëntenbelasting uit de landbouw te verminderen via :
 - Agrarisch Waterbeheer: precisiebemesting, bodemverbetering en bufferzones in agrarische beheerpakketten.
 - Een nieuwe stimuleringsregeling voor bovenwettelijke maatregelen nutriënten
5. Maatregelen om oeverafkalving te beperken via Agrarisch Waterbeheer (bufferzones, afspraken over niet-bemesten en slootranden met diepwortelende vegetaties)
6. (onderzoek naar) aanpak overlast kreeften

7. Natuurvriendelijk onderhoud en baggeren van watergangen via Agrarisch waterbeheer en subsidieregelingen (bijvoorbeeld voor afrasteren slootkanten, drinkbakken voor vee, minder frequent schonen, baggerspuiten en ecologisch slootschonen)
8. Toepassen van ecologisch onderhoud en baggeren van hoofdwateren. Waar mogelijk blijft 25% van de vegetatie staan

Verkennen maatregelen waterbeheer en peilstrategie

Ook op het gebied van waterbeheer en peilstrategie kan AGV een belangrijke rol spelen in meerdere issues (zoals bodemdaling/broeikasgassen, klimaat, waterbergingscapaciteit, voorkomen van slepen met water, landgebruik, opheffen van doodlopende sloten, etc.) AGV wil het gesprek aangaan om te zien of het mogelijk is te komen tot nieuwe peilstrategieën en marges binnen het waterbeheer (bijvoorbeeld verminderen verschil zomer- en winterpeil, verminderen inlaat en het hanteren van meer flexibiliteit in het peil), niet alleen voor het agrarisch gebied, maar ook voor het reservaat (zie ook kader 10). Uiteindelijk moet dit uitmonden in een nieuw peilbesluit.

Kader 10: Vragen bij het huidige flexibele peilbeheer in het reservaat

Diverse partijen vragen zich af of het huidige flexibele ("natuurlijke") peilbeheer ook voor de toekomst nog voldoet:

- tijdens droge periodes zakt de grondwaterstand uit, wat leidt tot extra bodemdaling en schade aan de natuur door verdroging, verdwijnend bodemleven en voedselschaarste voor vogels,
- sterke peilwisselingen in combinatie met het ontbreken van diepwortelende vegetatie, dragen bij aan afkalving van oevers
- het hoge peil in de winter brengt schade toe aan de vegetatie in het oostelijk deel van het reservaat

Een van de agrariërs uit de Ronde Hoep geeft tevens aan dat het graven van nieuwe sloten bij kan dragen aan verbetering van de waterkwaliteit en het vergroten van de waterberging.

Effectuering

De effectuering van deze bouwsteen ligt bij de werkgroep Water:

- Trekker: Wes Korrel (agrariërs)
Deelnemers: AGV/Waternet (Edwin ten Hennepe/Sjaak Ursem), NHZ (.....), LNH (Sofie de Groot)
- Ondersteuning/Externe advisering: PPP-Agro Advies

5.4 Bouwsteen 4: Versterken biodiversiteit

Deze bouwsteen richt zich op:

- het versterken van de biodiversiteit als onderdeel van de agrarische bedrijfsvoering waarbij de integraliteit met bouwsteen 1 t/m 3 gezocht zal worden.
- de wederzijdse versterking van doelstellingen van agrarische ondernemers en TBO's t.a.v. het reservaat in De Ronde Hoep en Natura 2000 gebied Botshol. Daarbij gaat het zowel om techniek als om vertrouwen en begrip voor elkaar.

Bouwsteen 4 bestaat uit 2 onderdelen:

Vorbereiding experimenten biodiversiteit

Allereerst wordt gewerkt aan de voorbereiding van enkele experimenten (deels voortbouwend op eerder onderzoek, zie kader 11):

- Inzet van drukdrains voor weidevogelbeheer (opzetten van de grondwaterstand in deel van broedseizoen) in het agrarische gebied
- Grasland doorzaaien met kruiden en een grotere variatie aan grassoorten.
- Maai-beheer van bermen, oevers en dijkta-luds in en om de polder. gericht op vergroting van de biodiversiteit in kruiden, insecten en kleine dieren. Economisch gebruik van vrijkomend materiaal
- Verschraling van slootoevers en beheer als bloemrijke strook.

Kader 11: Relevante projecten/trajecten

In de uitwerking wordt voortgebouwd op de uitkomsten van andere projecten/trajecten, waaronder:

- Vergroening waterrijke veenweidegebieden (GLB-pilot o.a. belegd bij collectief NHZ)
- Veenweidesloot van de toekomst: functies, afmetingen, onderhoud
- Oeverafkalving in de veenweiden. Van veen naar kans (rapport NMI/AGV)
- Aanleg extra natuurvriendelijke oevers (cf. KSBoV Bodegraven Noord) voor verminderen emissies naar het water en voor biodiversiteit
- Biodiverse slootkanten in de Krimpenerwaard
- Inzet drukdrains voor optimalisering weidevogelbeheer (KSBoV polders bij de Vlist en Nieuwerbrug)
- Optimalisering relaties tussen reservaat en agrarische gronden

Aanvalsplan Grutto en Actieplan weidevogels

Verder willen de agrariërs aan de slag met het Aanvalsplan Grutto²¹. Dit Plan richt op een optimale inrichting en beheer voor weidevogels, met bijbehorend verdienmodel. Voorwaarde is dat het Plan geen eenrichtingsverkeer wordt: juist de eigen ervaringen vanuit de Ronde Hoep moeten een belangrijke rol kunnen spelen. Daarnaast is ook het Actieplan weidevogels van de provincie (bestaande uit 10 punten, waaronder het aandachtspunt predatiebeheer) daarbij van belang (provincie Noord-Holland 2020F).

Effectuering

De effectuering van deze bouwsteen ligt bij de werkgroep Biodiversiteit

- Trekker: Gerard Korrel (agrariërs)
- Deelnemers: NHZ (Mark Kuiper), LNH (Sofie de Groot), Vogelbescherming (Kees de Pater), Waternet/AGV (Bart Specken)
- Ondersteuning/Externe advisering: PPP-Agro Advies

5.5 Bouwsteen 5: Aanpak stikstofdepositie (Botshol)

Deze bouwsteen richt zich op het beperken van depositie van stikstof, in het bijzonder op Natura 2000 gebied Botshol. De provincie Utrecht heeft het voortouw bij de aanpak. Alle sectoren moeten evenredig bijdragen aan de vermindering (landbouw, industrie, mobiliteit, energiebedrijven en de bouw).

Deze bouwsteen bestaat uit 3 onderdelen:

In kaart brengen nulsituatie

Om te kunnen bepalen hoe en hoeveel agrariërs zouden moeten/kunnen bijdragen aan vermindering van de stikstofdepositie is het van belang om inzicht te hebben in de nul-situatie per bedrijf m.b.t. stikstof (zie kader 12).

Kader 12: Nulsituatie stikstof per bedrijf

Ondernemers willen duidelijkheid over:

1. Wat hun vergunde 'rechten' zijn: de vergunde ruimte in een NB-wet vergunning²² op de wettelijke peildatum.
 2. Wat wettelijk en bovenwettelijk is, met het oog op wat verplicht is en wat vrijwillig is gebaseerd op *forfaitaire* landelijke kengetallen. Op grond van generieke maatregelen kan dit nulpunt in de loop van de tijd verschuiven.
 3. De *feitelijke* emissie en depositie vanuit hun bedrijf, gebaseerd op de KPI ammoniakemissie per ha in de kringloopwijzer.
- Te allen tijde dient te worden voorkomen dat deze 3 nulpunten door elkaar heen gebruikt gaan worden. Ondernemers mogen niet worden "gestraft" voor inspanningen die ze reeds verricht hebben.

De keukentafelgesprekken in het kader van bouwsteen 1 worden ook gebruikt om de gegevens op te halen die nodig zijn om deze nulsituatie in kaart te brengen. Dan is het nodig dat de ondernemers inzicht geven in:

- de NB-wetvergunning van het bedrijf
- De Kringloopwijzer van het bedrijf
- De exacte ligging van de percelen van het bedrijf.

²¹ <https://www.boerenatuur.nl/wp-content/uploads/2020/11/AANVALSPLAN-grutto.pdf>

²² De discussie over hoe daarbij omgegaan wordt met meldingen, vrijstellingen en latente ruimte loopt nog.

Bij de verwerking van deze gegevens zal de privacy van individuele ondernemers volledig gerespecteerd worden.

Afstemmen met gebiedsproces Botshol

In afstemming met het gebiedsproces Botshol wordt verkend wat de mogelijkheden zijn om bij te dragen aan vermindering van depositie van stikstof via 3 sporen:

- managementmaatregelen (aansluitend op de resultaten van de Proeftuin Veenweiden, als onderdeel van de vermindering van de verliezen in de agrarische bedrijfsvoering in bouwsteen 3)
- innovatieve stalmaatregelen (bijv. scheiding mest en urine, productie ruige mest) met gebruikmaking van overheidssubsidies.
- Bedrijfsbeëindiging (op vrijwillige basis) en uitgifte van vrijkomende grond aan blijvende bedrijven gericht op duurzaam toekomstperspectief

Effectuering

De effectuering van deze bouwsteen ligt bij de werkgroep Stikstof

- Trekker: Peter Roos (agrariërs)
- Deelnemers: Provincie Utrecht (Renske Klein), Gemeente/omgevingsdienst (.....)
- Ondersteuning/Externe advisering: PPP-agro Advies en ORG-ID

5.6 Bouwsteen 6: Energietransitie

In Nederland vindt een energietransitie plaats van het gebruik van fossiele brandstoffen naar groene energie. Hierbij ligt een sterke focus op elektriciteit (via wind en zon). De belangstelling voor energieopwekking middels mestvergisting in de landbouw is tanende.

Al eerder is aan de orde geweest dat in de huidige plannen de openheid van het landschap en aanwezige natuurwaarden in de Ronde Hoep niet onder druk lijken te staan.

De andere kant van de medaille, de opwekking van energie, biedt juist kansen. Daarbij zal met name worden gekeken naar de potentie om duurzame energie op te wekken via kleinschalige agrarische windmolens en op agrarische daken middels zonnepanelen. Daarnaast is het zinvol om de bijdrage die de landbouw kan leveren aan energieopslag te verkennen. Energieproductie kan een bijdrage leveren aan een nieuw verdienmodel. Uitwerking uiteraard in samenhang met bouwsteen 1.

De suggestie om in veenweidegebied agrarisch gebruik te vervangen door duurzame energieproductie (Noord-Hollandse energie regio 2020b) lijkt daarentegen niet goed te passen bij de doelstellingen van de agrariërs.

Effectuering

De effectuering van deze bouwsteen ligt bij de werkgroep Energietransitie

- Trekker: (agrariërs)
- Deelnemers: Gemeente Ouder-Amstel (Merel Tilstra?), Provincie Noord-Holland (Bart van Leeuwen?)
- Ondersteuning/Externe advisering: PPP-agro Advies

6. Planning, begroting en financiële administratie

6.1 Planning

Een gedetailleerde planning wordt nog uitgewerkt.

6.2 Financiële administratie

De financiële administratie wordt ondergebracht bij het collectief Noord Holland Zuid. NHZ zal financiële verantwoording afleggen, conform de vereisten van de opdrachtgevers.

6.2 Begroting

Hieronder is de begroting voor het gebiedsproces weergegeven, met de bijbehorende beoogde financiering. In **groen** de reeds toegezegde financiën. In **rood** de in-kind bijdragen van enkele organisaties (uren en/of materialen).

Over de resterende beoogde financiering wordt nog overlegd met de verschillende partijen.

Een gedetailleerde uitwerking van deze begroting is beschikbaar.

Onderdeel	Kosten	Beoogde financiering							
		In rood: bijdragen in kind (uren of materialen)							
		KSBoV	Waternet	PNH	PU	LNH	LNV (SABE)	Gemeente Ouder Amstel	Nog niet gedekt
Bouwsteen 1 en 2 Bodemdaling en broeikasgassen /vitale landbouw	€ 296.924	€ 57.000	€ 34.980	€ 199.712		€ 5.232		-	
Bouwsteen 3 Water, bodem en lucht	€ 73.360		€ 25.000 + € 14.960			€ 3.488	€ 29.912		
Bouwsteen 4: biodiversiteit en landschap	€ 50.870	€ 26.000	€ 10.822 + € 10.560			€ 3.488			
Bouwsteen 5: stikstofdepositie Botshol	€ 20.881				€ 20.881				
Bouwsteen 6: Energietransitie	€ 18.881								€ 18.881
Communicatie	€ 30.696		€ 10.000 + € 440	€10.000		€ 436		€ 9.820	
In kind bijdrage uitvoering gebiedsproces	€ 8.106		€ 4.400			€ 3.706			
Totaal excl.BTW	€ 499.718	€ 83.000	€ 111.162	€ 209.712	€ 20.881	€16.350	€ 29.912	€ 9.820	€ 18.881
BTW (alleen over out-of-pocket kosten)	€ 87.786	€ 17.430	€ 9.623	€ 44.040	€ 4.385	€ 0	6.282	2.062	€ 3.965
Totaal inclusief in-kind, incl. BTW	€ 587.504	€ 100.430	€ 120.785	€ 253.752	€ 25.266	€ 16.350	36.194	11.882	€ 22.846

De totale kosten voor het gebiedsproces zijn begroot op ca. € 500.000 (exclusief BTW), met daarbij de volgende toelichting:

- Een deel van deze kosten (ca. € 82.000) zijn “in kind” bijdragen van enkele organisaties.
- Dit bedrag is inclusief “no-regret” maatregelen gedurende het gebiedsproces.
- Dit bedrag is exclusief het uitvoeringsprogramma voor de jaren daarna.
- In soortgelijke gebiedsprocessen onder regie van de overheid, zijn de “out-of-pocket” kosten vaak lager, maar de (vaak niet in beeld gebrachte) ambtelijke kosten juist hoger.

Bronnen

- Erisman J.W., F. Verhoeven. 2019. Kringlooplandbouw in de praktijk. Analyse en aanbevelingen voor beleid. Louis Bolk Instituut en Boerenverstand.
- Kernteam melkveehouders Ronde Hoep. 16 juni 2020. Gebiedsproces toekomst Ronde Hoep.
- Klimaatslim boeren op veen. 2020. Draaiboek polderaanpak bodemdaling, waterkwaliteit en biodiversiteit. Versie 2 juni 2020.
- Ministerie van LNV. 2018. Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden. Nederland als koploper in kringlooplandbouw.
- Nationaal Kennisprogramma Bodemdaling. 2019.
<http://www.kennisprogrammabodemdeling.nl/home/broeikassgassen-2/>
- Noord-Hollandse energieregio. 2020a. Kansen voor meervoudig ruimtegebruik.
<https://energieregionhz.nl/kansen-voor-meervoudig-ruimtegebruik>
- Noord-Hollandse energieregio. 2020b. Landbouw en energie.
- PPP-Agro Advies. 2019. Resultaten Kringloopwijzers van alle klanten van PPP-Agro Advies op veen in 2018
- PPP-Agro Advies & ORG-ID. 2020. Toekomstgericht boeren op veen. Naar een doelgerichte integrale aanpak op bedrijfsniveau vanuit overheid en ketenpartijen. Projectvoorstel voor Provincie Zuid-Holland, Royal Friesland Campina en Rabobank. Conceptversie 4.0.
- Proeftuin Veenweiden. 2019. Factsheet 25% minder ammoniakemissie? Het kan!
- Provincie Noord- Holland 2019. Duurzaam doorpakken! Coalitieakkoord 2019-2023.
- Provincie Noord-Holland 2020a. Opgave Vitaal Landelijk gebied. https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Land_en_tuinbouw_visserij/Projecten/Opgave_Vitaal_Landelijk_Gebied
- Provincie Noord-Holland 2020b. Boer & business in balans. Naar een duurzaam voedselsysteem. Voedselvisie Provincie Noord-Holland 2020-2030.
- Provincie Noord-Holland 2020c. Landbouw en Energie. Maart 2020.
- Provincie Noord-Holland 2020d. Regionaal waterprogramma Noord-Holland 2022-2027. Concept vastgesteld door GS op 17 november 2020
- Provincie Noord-Holland. 2020E. Masterplan biodiversiteit.
- Provincie Noord-Holland. 2020F. Actieplan weidevogels
- Provincie Utrecht. 2019. Nieuwe energie voor Utrecht. Coalitieakkoord 2019-2023.
- Provincie Utrecht. 2020. Leidraad gebiedsgerichte aanpak stikstof in de provincie Utrecht. Versie voor PS 15 juli 2020.
- Rotterdam. D. van, J de Pater, J. Verweij. 2020. Oeverafkalving in het agrarisch beheerde veenweide. Oorzaken en oplossingen
- Speet R. & W. Honkoop. 2020. Bedrijfstechnische effecten van maatregelen in het veenweidegebied. Arcadis & PPP-Agro Advies. Stowa/NOVB.
- Waterschap Amstel Gooi en Vecht. 2015. Waterbeheerplan 2016-2021.
- Waterschap Amstel Gooi en Vecht. 2019a. Nota Peilbeheer 2019. Afwegingskader voor het nemen van peilbesluiten, het instellen van peilen en het handhaven daarvan
- Waterschap Amstel Gooi en Vecht. 2019b. Samen bodemdaling tegengaan. Strategie Bodemdaling.
- Waterschap Amstel Gooi en Vecht 2020. Factsheet Vaarten Ronde Hoep 2021-01-11.

Bijlage 1: Bodemdaling Ronde Hoep

De bodemdaling in de Ronde Hoep als gevolg van afbraak van veen²³ bedraagt 5 tot 7 mm per jaar (zie tabel 2 en 3), met een daarmee gepaard gaande uitstoot van broeikasgassen van 13-43 ton CO₂-equivalenten/ha/jaar (tabel 3).

Tabel 2 Berekende grondwaterstanden en maaiveldaling (bron Waternet)

Idernaam	Gem. laagste grondwaterstand [m/mv]	Gem. laagste grondwaterstand [m/mv]	Gemiddelde grondwaterstand [m/mv]	Gem. maaiveldaling phoenix [cm/jaar] ¹	Gem. maaiveldaling toekomstig [cm/jaar] ²	Gem. maaiveldaling historisch [cm/jaar] ³
Polder de Rondehoep	-1,13 [nr: NH]	-0,75 [inner: o.a. Jos Beemster]	-0,5	1,87 [basis: van GLG]	0,81 [nr: Delta's]	0,59 [inner: o.a. AHN3]

Tabel 3 Berekening CO₂-emissie (CO₂-equivalenten) check bij Tim

Idernaam	CO ₂ -emissie [ton/ha/jaar] ¹	CO ₂ -emissie [ton/ha/jaar] ²	CO ₂ -emissie [ton/ha/jaar] ³	CO ₂ -emissie [ton/ha/jaar]	CO ₂ -emissie [ton/ha/jaar]	CO ₂ -emissie [ton/ha/jaar]	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar] ¹	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar] ²	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar] ³	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar]	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar]	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar]	CO ₂ -emissie totaal [ton/jaar]	Veendikte Hollandveen [m]
Polder de Rondehoep	43,12 [mule: van den Akker]	18,63 [mule: van den Akker]	13,51 [mule: van den Akker]	17,4 [mule: Motelica]	29,01 [mule: Fritz]	19,01 [mule: Jurassinski]	46.874	20.253	14.685	18.918	31.539	20630	3,31 [nr: Geotop]	

Hoeveel de bodem in de veengebieden van Noord-Holland in de loop van de tijd is gedaald is niet precies bekend. Verondersteld wordt dat het oppervlak vroeger op de hoogste delen van het veen ca. 4 meter boven NAP heeft gelegen. Het oppervlak van De Ronde Hoep ligt nu ongeveer 2,5 meter beneden NAP. Dit betekent dat het oppervlak dus zo'n 6,5 meter is gedaald.

In tabel 2 zijn rekenresultaten van berekeningen weergegeven, zoals die voor elke polder in het beheergebied van AGV zijn uitgevoerd. De verschillende berekeningen zeggen iets zeggen over de bandbreedte:

- Voor maaiveldaling is in het groen de methode met de gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) weergegeven.
- Deltares heeft met klimaatscenario's de gemiddelde maaiveldaling in de toekomst uitgerekend (blauw).
- Waternet heeft met de gegevens van de maaiveldhoogtemetingen voor het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) de gemiddelde maaiveldaling over bijna 60 jaar berekend (geel). Zie ook figuur 6 in § 4.2.

Deze verschillende methoden zijn weer de basis voor de berekening van broeikasgasemissies zoals weergegeven in tabel 4.

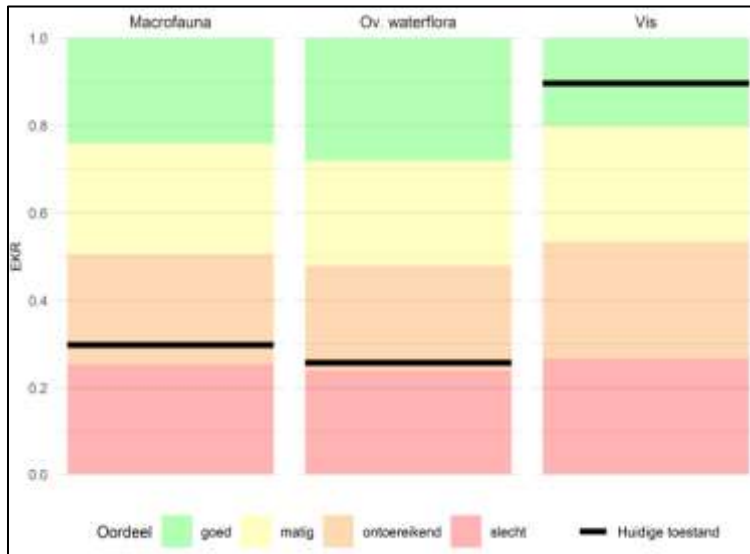
Tabel 4 Oppervlak percelen per peilvak in klassen van snelheid bodemdaling (mm/jaar) op basis van historische gegevens maaiveldhoogte (bron Waternet)

Peilvak	Deelgebied	0 tot 0,3 (mm/jaar)	0,3 tot 0,6 (mm/jaar)	meer dan 0,6 (mm/jaar)	onbekend (mm/jaar)	Totaal
6-3A	NW	5	74	53		132
6-3B	ZW	6	120	135	0	261
6-4A	NO	8	43	125	1	178
6-4B	ZO	9	83	152		244
6-5	Reservaat	9	48	48		105
peilafwijking	Reservaat Noord	1	5	5		11
Totaal		37	373	518	2	930

²³ Bodemdaling wordt niet alleen veroorzaakt door 'oxidatie' van veen, maar ook door 'klink'. Klink ontstaat als bij verlaging van de grondwaterstand, water uit het veen wegstroomt. Hierdoor neemt het volume van het veen af en daalt het land. Dat wordt versneld door oxidatie. Na ontwatering vullen de poriën in de veenbodem zich met lucht en worden de niet-verteerde plantenresten in het ontwaterde veen onder opname van zuurstof geleidelijk afgebroken: het veen "verbrandt" langzaam.

Bijlage 2: De huidige waterkwaliteitstoestand Zijn dit de nieuwste gegevens uit factsheet 2021?

De huidige ecologische waterkwaliteit in het KRW-waterlichaam "Vaarten Ronde Hoep" is op meerdere aspecten ontoereikend (de zwarte lijnen in onderstaande figuur) ondanks dat de chemische waterkwaliteit de laatste jaren is verbeterd. Dat wordt in het kader verder toegelicht.

EKR-score sloten Ronde Hoep in huidige toestand

Kader: huidige toestand ecologische en chemische waterkwaliteit in de Ronde Hoep

- Het slechts scorende biologische kwaliteitselement is Ov. waterflora. De slechts scorende deelmaatlat van dit kwaliteitselement is Abundantie groeivormen macrofyten. De slechts scorende indicator van deze deelmaatlat is Bedekking som submerse planten en draadalg.
- Zowel algen (750ug/l) als vegetatie duiden op een voedselrijk systeem. Er zijn geen duidelijke trends waar te nemen in de ontwikkeling van ecologische kwaliteit. De score op de maatlat Waterflora vertoont een positieve trend (0.05 ekr per planperiode tussen 2006 en 2019). De score op de maatlat Macrofauna vertoont een positieve trend (0.24 ekr per planperiode tussen 2006 en 2019). De score op de maatlat Vis vertoont een positieve trend (0.11 ekr per planperiode tussen 2006 en 2019).
- Stikstof- en fosforconcentraties en pH nemen af (vooruitgang) in de polder, maar chloride neemt toe (achteruitgang)

Analyse ecologische sleutelfactoren

De analyse van de ecologische toestand van de sloten in de polder is door Waternet beoordeeld aan de hand van ecologische sleutelfactoren. Deze geven in een bepaalde hiërarchie weer of een factor op orde is (groen), niet op orde (rood) of ertussenin zit (oranje). **Wat is de uitkomst voor Ronde Hoep?**

ECOLOGISCHE SLEUTELFACTOREN	
	Productiviteit water vormt een probleem. Lokaal zijn er te veel algen, te veel kroos en flab. De vegetatie duidt op voedselrijke omstandigheden, met name op een hoge fosforbelasting. Belangrijke bronnen van fosfor zijn de percelen, het stedelijk gebied Benningh en particuliere inlaat (de inlaat is in EAG3 orde gelijk aan de persoelsbelasting).
	Lichtklimaat vormt lokaal een probleem. Met name waar water dieper is, is het lichtklimaat beperkt door algen en/of flab/kroos. Opgewerveld en bezinkend silt kan de vegetatie bedekken.
	Productiviteit bodem vormt lokaal een probleem. Op veel plaatsen is bagger aanwezig. Aangenomen kan worden dat de samenstelling niet gunstig is voor de aanwezigheid en/of de samenstelling van waterplanten.
	Habitatgeschiktheid vormt een probleem. Op veel plaatsen is het water zo ondiep dat er geen planten verwacht worden of zal de bedekking beperkt zijn. Het overtalud is ook te slecht op 6 van de 23 waarnemingen.
	Verspreiding vormt geen probleem. De doelsorten zijn in de omgeving aanwezig en kunnen er ook komen.
	Verwijdering vormt een probleem. Plaatselijk is er te weinig oever- en submerse vegetatie, dit duidt op te intensief onderhoud en/of begrazing door vee en/of vraat door kreeften en ganzen.
	Organische belasting vormt geen probleem in het waterlichaam zelf. In het stedelijk gebied dat afwaterd via de polder kunnen bladval en oeverstorten wel een probleem zijn.
	Toxiciteit vormt geen probleem. Er zijn geen aanwijzingen voor een probleem met de toxische druk van het water.

Bijlage 3: Weidevogelbeheer in de Ronde Hoep

Polder de Ronde Hoep is een belangrijk weidevogelgebied. Sinds 2006 is sprake van een weidevogelstand die we in de rest van Nederland kennen uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. Een belangrijke factor daarin is het reservaat in het centrum van de polder en het agrarisch natuurbeheer daarbinnen en daarbuiten door agrariërs. Om een beeld te schetsen van de weidevogelpopulatie in de polder, nog in 2019 steeg het aantal broedparen van:

- grutto van 195 naar 238
- kievit van 188 naar 235
- slobbeend van 6 naar 44

Het broedsucces van weidevogels in de afgelopen jaren was dan ook hoog, met als grote uitzondering het jaar 2020, met een extreem laag broedsucces (net als in de rest van Nederland).

In de Ronde Hoep is sprake van een succesvol mozaïekbeheer op polderniveau dat door de agrarische natuurvereniging wordt aangestuurd in samenwerking met de agrarisch ondernemers en Landschap Noord-Holland. Hierbij zorgt de combinatie van reservaatgebied, intensief en extensief agrarisch landgebruik met variatie in gebruiksmomenten voor een voldoende veilige omgeving met continue voldoende voedsel voor vogel en pullen.

Bijlage 4: Afweging zoekrichtingen/technieken om veenoxidatie tegen te gaan

Globaal onderscheiden we de volgende zoekrichtingen/technieken om veenoxidatie tegen te gaan:

1. omzetten in natuur
2. natte teelten
3. boeren bij hoog water
4. omhoog zetten van het slootpeil en/of greppelinfiltratie en/of greppel plas/dras
5. waterinfiltratiesystemen (onderwaterdrainage/drukdrains)
6. verkleiing

Meestal gaat het daarbij om het omhoog zetten van het grondwaterpeil (behalve bij verkleiing).

Er is echter nog veel onbekend over de mate waarin de verschillende zoekrichtingen/technieken daadwerkelijk zorgen voor vermindering van veenoxidatie. Vanuit het Nationaal Kenniscentrum Bodemdaling een groot onderzoek (NKB 2019) loopt. De resultaten zullen de komende jaren geleidelijk beschikbaar komen. Vooralsnog gaan we uit van de logische gedachte dat elke techniek die zorgt voor hogere grondwaterstanden (met name in de zomer), bijdraagt aan het verminderen van veenoxidatie.

Welke technieken zijn dan geschikt voor de Ronde Hoep?

- Omzetten in natuur staat op gespannen voet met de wensen van de agrariërs om de polder in agrarisch beheer te houden.
- Natte teelten, verkleiing en boeren op hoog water zitten nog in een experimenteel stadium. Daarnaast lijken natte teelten en weidevogelbeheer slecht samen te gaan.
- Vooralsnog lijkt waterinfiltratie voor de huidige melkveehouderij de hoogste ogen te gooien. Voorwaarde is dat daarbij gestuurd wordt op een hogere grondwaterstand via het polderpeil of pompputten (drukdrains). Een belangrijk nevenvoordeel van deze techniek is dat de grondwaterstand in natte perioden (voor- en najaar) tijdelijk kan worden verlaagd om het land te bewerken. Dat leidt waarschijnlijk niet of nauwelijks tot extra veenafbraak (want lage bodemtemperaturen).
- Maar ook het opzetten van slootpeilen en/of greppelinfiltratie kan inpasbaar zijn op extensief beheerde percelen (reservaat of percelen met zwaar agrarisch natuurbeheer). De aanlegkosten zijn lager dan van waterinfiltratie, het beheer is eenvoudig en het draagt bij aan de ontwikkeling van natuurwaarden.

Volgens recent onderzoek van de WUR²⁴ leidt vernatting tot verlies van grasproductie (waardoor de kosten voor voeraankoop stijgen). Uitzondering is drukdrainage met een streefpeil voor de grondwaterstand van 50 cm -maaiveld, Drukdrainage met een grondwaterstand van 30 cm -maaiveld en greppelinfiltratie bij een greppelafstand van 12,5 m gaven de grootste geschatte reductie van maaiveldaling en broeikasgasemissie (CO₂ en N₂O). Greppelinfiltratie beperkt de grasgroei en het graslandgebruik het meest, maar het lijkt wel de meest kosteneffectieve maatregel om maaiveldaling en broeikasgasemissies te verminderen.

Tenslotte: in alle gevallen is het van belang om mogelijkheden tot 'doorontwikkeling open te houden'. Als over 5, 10 of 20 jaar systemen van 'boeren op hoog water' (met grondwaterstanden van -20 cm mv) of 'natte teelten' (met grondwaterstand van 0 tot -10 cm mv) zodanig zijn ontwikkeld dat ze een verdienmodel opleveren, moeten eerder aangelegde systemen geen sta-in-de-weg zijn.

²⁴ <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Inzicht-in-vernattingsmaatregelen-veengrond.htm>

Bijlage 5. Personele bezetting organisatiestructuur

	Trekker	Leden
Bestuurlijke begeleidingsgroep	Burgemeester Ouder-Amstel Joyce Langenacker	Agrariërs: Sjaak Hoogendoorn NHZ: Henk Jan Soede LTO-Noord: Cor Veldhuizen Gemeente Ouder-Amstel: Barbara de Reijke AGV: Arjan van Rijn LNH: Frits Bekker (?) <u>Agendalid</u> Provincie Noord-Holland: Esther Rommel Secretaris: ORG-ID
Projectgroep	Procesbegeleider	Agrariërs: Wes Korrel, Richard Korrel, Gerard Korrel, Mart Kea, Peter Roos, NHZ: Mark Kuiper/Andries Kamstra Provincie N-Holland: Janny Gerritsen AGV: LNH: Sofie de Groot <u>Agendalid</u> Provincie Utrecht: Renske Klein (agendalid) LTO Noord: Secretaris: ORG-ID
Werkgroep thema 1: vitale landbouw	Bas Timmer & Mart Kea	Provincie Noord-Holland: Janny Gerritsen. Gemeente Ouder-Amstel/Omgevingsdienst: Ondersteuning: PPP-Agro advies
Werkgroep thema 2: bodemdaling/CO2	Richard Korrel	NHZ: AGV/Waternet: Edwin ten Hennepe/John Ellen LNH: Sofie de Groot Ondersteuning: PPP-Agro advies
Werkgroep thema 3: water	Wes Korrel	AGV: Edwin ten Hennepe/Sjaak Ursem LNH: Sofie de Groot NHZ: Ondersteuning: PPP Agro advies
Werkgroep thema 4: biodiversiteit	Gerard Korrel	NHZ: Mark Kuiper LNH: Sofie de Groot Vogelbescherming: Kees de Pater AGV: Bart Specken Ondersteuning: PPP-Agro advies
Werkgroep thema 5: stikstof	Peter Roos	PU: Renske Klein PNH: Ondersteuning: ORG-ID
Werkgroep thema 6: energietransitie	Gemeente: Merel Tilstra (?) Ondersteuning: PPP-Agro Advies